

**Fakulta humanitních studií
Univerzita Karlova v Praze
Katedra sociální a kulturní ekologie**

Diplomová práce

Krajinný fenomén nové divočiny

Bc. Michaela Skálová

Obor kulturní a sociální ekologie

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Jiří Sádlo, CSc.

Praha 2007

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedené literatury.

V Praze, dne 17. května 2007

.....

Poděkování:

Ráda bych poděkovala vedoucímu diplomové práce RNDr. Jiřímu Sádlovi, CSc. za odborné vedení práce a pomoc v terénu. Za podnětnou spolupráci velmi děkuji Doc. PhDr. Václavu Matouškovi. Za konzultace nad obsahovou a stylistickou stránkou vděčím PhDr. Ivanu Ryndou. Za mimořádnou pomoc a podporu při terénních výzkumech a tvorbě mapových podkladů děkuji Filipu Dočekalovi, velmi důležitá byla rovněž spolupráce s Jiřím Blábolem při technickém řešení tvorby map. Za cenné podklady k výzkumu děkuji Mgr. Věře Bidlové. Upřímné poděkování patří především mé rodině, která mě podporovala nejen v mé práci, ale během celého studia.

Seznam vyobrazení:

Obr.1: Zkoumané lokality Černá rokle, Velký háj a Hostivařský lesopark na mapě Prahy.....	17
Obr. 2: Hranice zkoumaného území nedaleko areálu sídliště Bohnice.....	25
Obr. 3: Hranice zkoumaného území – Velký háj.....	27
Obr. 4: Hranice zkoumaného území – Hostivařský lesopark.....	28
Obr. 5: Mapa antropogenních modelací terénu na vymezeném území v Černé rokli (kamenné zídky, terasy, ...).	42
Obr. 6: Antropogenní výsadby dřevin na vymezeném území Černé rokle.....	50
Obr. 7: Mapovací jednotky vegetace v Černé rokli a v okolí.....	55
Obr. 8: Bohnice – Mapa I. vojenského mapování – 1780	I
Obr. 9: Bohnice – Mapa II. vojenského mapování – 1850	I
Obr. 10: Bohnice – Mapa zahrad, parků a usedlostí – 1790 -1840 ..	I
Obr. 11: Bohnice – Mapy stabilního katastru – 1839	I
Obr. 12: Černá rokle a okolí – ortofoto mapa – 1938	II
Obr. 13: Černá rokle a okolí – ortofoto mapa – 1953	II
Obr. 14: Černá rokle a okolí – ortofoto mapa – 2003	II
Obr. 15: Černá rokle a okolí – pohled na sídliště Bohnice od Baby – 1980	III
Obr. 16: Dům v horní části Černé rokle	III
Obr. 17: Bohnice – chata pod ulicí Na Farkách – 1975	III
Obr. 18: Bohnice – chata pod ulicí Na Farkách – 2007	III
Obr. 19: Bohnice – udržovaný psí hřbitov naproti zdevastovanému ústavnímu hřbitovu	III
Obr. 20: Bohnice – ústavní hřbitov – 2007	III
Obr. 21: Hostivařský lesopark – ortofoto mapa – 1953	IV

Obr. 22: Hostivařský lesopark – ortofoto mapa – 2003	IV
Obr. 23: Velký háj – ortofoto mapa – 1938	V
Obr. 24: Velký háj – ortofoto mapa – 2003	V
Obr. 25: Černá rokle – mapa antropogenních modelací terénu	VI

Seznam fotografií

Foto 1: Pěšina vedoucí údolím Černé rokly kolem nasucho naskládaných teras.....	43
Foto 2: Zarůstající terasa se zbytky zdiva nyní využitá jako skládka.....	43
Foto 3: Černá rokle - zbytky teras ve stráni dříve využitá jako pastviny nebo vinice.....	44
Foto 4: Terasy v horní části Černé rokly (dříve pastviny, zahrádky nebo vinice) zarostlé pozvolnou sukcesí, nyní opět odlesněné.....	44
Foto 5: Hroby v bývalém ústavním hřbitově	45
Foto 6: Bohnice – ústavní hřbitov – vyhořelá kaple	45
Foto 7: Pozvolna zarůstající třešňový sad ve Velkém háji	64
Foto 8: Velký háj – zaniklá cesta dříve vedoucí kolem pole.....	64
Foto 9: Velký háj – zbytky jeviště lesního divadla s nápovědní budkou	65
Foto 10: Velký háj – les vysazený v sedmdesátých letech.....	65

Obsah

1	Úvod a cíl práce	1
2	Vymezení pojmů	2
2.1	Krajina	2
2.2	Krajinná ekologie.....	5
2.2.1	Funkce krajiny.....	6
2.3	Krajinná paměť'	7
2.4	Krajinný ráz	10
2.5	Nová divočina	11
3	Předmět výzkumu a metodika	15
3.1	Pracovní hypotézy, cíle výzkumu, otázky	15
3.2	Materiál	16
3.3	Metodika	18
3.3.1	Historické prameny	19
3.3.2	Ortofoto mapy	20
3.3.3	Zpracování dat v lokalitě Černá rokle	21
3.3.4	Zpracování map	23
4	Charakteristika území	25
4.1	Prostorové vymezení území	25
4.2	Přírodní poměry oblasti – Bohnice se zaměřením na vybranou lokalitu Černou rokli	29
4.2.1	Geomorfologie a geologické a půdní poměry	29
4.2.2	Klimatická charakteristika	30
4.2.3	Geobotanické poměry	30
4.3	Přírodní poměry oblasti – Velký háj.....	32
4.3.1	Geomorfologie, geologické a půdní poměry	32
4.3.2	Klimatická charakteristika	32

4.3.3	Geobotanické poměry	33
4.4	Přírodní poměry oblasti – Hostivařský lesopark	33
4.4.1	Geomorfologie, geologické a půdní poměry	33
4.4.2	Klimatická charakteristika	34
4.4.3	Geobotanické poměry	34
5	Vývoj krajiny	35
5.1	Vývoj krajiny v Bohnicích se zaměřením na Černou rokle 35	
5.1.1	Antropogenní relikty	40
5.1.2	Výsledky mapování vegetace	46
5.2	Vývoj krajiny – Velký háj a Hostivařský lesopark.....	56
5.2.1	Antropogenní relikty – Velký háj	56
5.2.2	Antropogenní relikty – Hostivařský lesopark	57
5.2.3	Výsledky mapování vegetace – Velký háj	58
5.2.4	Výsledky mapování vegetace – Hostivařský lesopark 60	
6	Význam nové divočiny	66
6.1	Černá rokle a okolí	67
6.2	Hostivařský lesopark	67
6.3	Velký háj.....	68
7	Diskuse	69
7.1	Černá rokle a okolí	69
7.2	Hostivařský lesopark	70
7.3	Velký háj.....	70
8	Závěr	73
	Summary	75
	Použité zdroje	76
	Použitá literatura:.....	76

Ilustrace:	78
Legislativní prameny:	78
Internetové prameny:	78
Mapy:	79
Použité zkratky	80
Přílohy	I – VI

1 Úvod a cíl práce

Tato diplomová práce se zabývá fenoménem nové divočiny v krajině. Pro pochopení a popsání výše zmíněného jevu byly vybrány tři lokality v Praze: Černá rokle a její okolí v Praze 8, část Hostivařského lesoparku v Praze 15 a Velký háj v Praze 4. Na nich se pokusím ukázat, že tento krajinný fenomén není jen a výhradně negativním jevem, naopak může být i výchozím bodem pro nový genius loci krajiny a mít přitom svoji svébytnou a artikulovatelnou hodnotu biologickou, kulturně historickou a komunálně ekologickou; budeme-li ji schopni nalézt, podaří se snad změnit navyklá klišé o vztahu člověka a přírody, o moderní degradaci krajiny dnešním člověkem apod.

Cílem této diplomové práce tedy bude nejprve popis současného i dřívějšího stavu vybraných lokalit s detailnějším zaměřením na oblast na Praze 8, ve kterém se pokusím o komplexnější komplementární pohled na krajinu emancipovanou od někdejšího intenzivního vlivu člověka (ovšem bez apriorního hodnotícího znaménka); následně popis dvou dalších lokalit. Ze získaných dat a poznatků vyvodím obecnější závěr, zda fenomén nové divočiny, který je do určité míry všem třem lokalitám, byť každé v jiné míře, vlastní, je v něčem pro naši dobu nový a zvláštní na rozdíl od „divočin“ vznikajících v jiných dobách. Génus loci je většinou vázán na krajinu působící harmonicky až idylicky, pokusím se oprostít od těchto tradovaných schémat a podívat se na naše – a závěrem na krajinu vůbec – vybrané lokality jinak.

2 Vymezení pojmů

2.1 Krajina

Co je to krajina a lze vůbec nějak definovat tento fenomén, který může být vykládán vždy trochu jinak, podle toho v jakém kontextu ho chceme vidět a komu ho chceme prezentovat?

Pojem krajina je v běžné řeči i v odborném názvosloví obsahově mnohoznačný a neustálený, více začal být užíván počátkem 90. let 20. století, v přírodních vědách částečně nahradil pojem ekosystém. Různé vědní obory, geografie, ekologie, technické, společenské a další vědy definují krajinu různým způsobem. Většina autorů se shoduje v tom, že krajina je část zemského povrchu, který je složen z různých systémů navzájem spolu propojených. Naproti tomu filozoficky orientovaní autoři vyzdvihují krajinu jako prostředí v nás i mimo nás, jako duchovní obzor.

Pojem krajina je definován i v zákoně (č. 114/1992 Sb. (§ 3, odst. 1, písm. k)): *Krajina je část zemského povrchu s charakteristickým reliéfem, tvořená souborem funkčně propojených ekosystémů a civilizačními prvky.*

MÍCHAL (1994) uvedl následující definici krajiny: „...sférická oživená část zemského povrchu, včetně přilehlé části atmosféry. Krajina v tomto pojetí je nahrazována termínem geokomplex (resp. fyzickogeografický komplex). Ten je pak charakterizován jako složitý hybridní časoprostorový systém vymezený na základě tohoto systému, v němž jsou ve vzájemných vztazích horniny (společně s reliéfem), ovzduší, vodstvo, půdy, rostlinstvo a živočišstvo. V případě krajiny osídlené člověkem mluvíme o přírodně-sociálním systému, který

je soustavou neživé a živé přírody, pozměněných a uměle vytvořených složek, tedy o přírodně-antropickém systému.”

Slovo krajina naznačuje, že se jedná o území vymezené svými kraji, které z našeho pohledu vidíme, krajina je měřítková věc, záleží na nás, v jakém měřítku chceme území sledovat (můžeme studovat krajinu na ploše několika hektarů, zrovna tak ale můžeme hovořit o krajině např. západních Čech). Krajina v kontextu studovaného tématu by mohla být definována následovně: „jedná se o složitou mozaiku různých typů prostředí, přičemž každý typ prostředí je sám mozaikou složenou z polí, lesů a lidských sídel, lidská sídla můžeme dál rozložit na mozaiku ulic, střech a parků, parky můžeme rozdělit na...” (SÁDLO, ŠTORCH, 2000: 56); rozdílná prostředí se tak střídají a je jen na nás z jaké výšky a z jakého úhlu pohledu je budeme pozorovat. Krajinu je však nutno brát vždycky jako celek, bylo by zavádějící rozdělit ji na složky a potom tvrdit, že není nic než jen součet těchto složek (SÁDLO a kol, 2005: 34). Pro krajinu je naopak typická heterogenita, která má jistou míru chaotičnosti. Krajinná heterogenita může být způsobena heterogenitou abiotického prostředí (geologického podloží, reliéfu, nadmořské výšky) a disturbancemi přírodního nebo antropického původu. Procesy, které jsou příčinně spjaté se vznikem krajinné heterogenity, můžeme podle LIPSKÉHO (1998: 38) dělit na:

- relativně dlouhodobé geologické a morfologické procesy velkého plošného rozsahu (vrásnění, sedimentace, tektonika, erozní procesy)
- biotické kolonizační procesy různé doby trvání a proměnlivého rozsahu
- místní přírodní narušování s relativně krátkou dobou trvání (laviny, lesní polomy, škůdci)
- antropogenní procesy s velmi proměnlivou intenzitou, dobou trvání i rozsahem narušování.

Mluvíme-li dnes o evropské krajině, máme na mysli především krajinu kulturní (tedy člověkem osídlenou, dotvářenou a přetvářenou), krajinu zemědělsko-průmyslových a urbanizovaných prostorů. Krajiny ČR prodělaly několik vln kolonizace – během středověké revoluce 13. století, dále v souvislosti s rozvojem hornictví, železářství a sklářství v 16. století a zejména v pohraničních oblastech (Sudetech) při industrializaci v druhé polovině 19. století. Za posledních tři sta let došlo v evropské krajině v důsledku industrializace, urbanizace, rozvoje dopravy atd. ke změnám často nevratným (KENDER, 2000: 89). Takto kulturně přetvořené území spolu s přírodní (nebo přírodě blízkou) částí krajiny tvoří dohromady územní celek, který má svou zvláštní identitu vytvořenou místními podmínkami. Lidský vklad dnes tvoří důležitý faktor ovlivňující podobu krajiny. Nelze ovšem jednoznačně říci, že v tomto směru je jen člověk aktivní tvůrce, kdežto příroda pasivní objekt – produkt. Dnes, z pohledu obecné ekologie a evoluční biologie, je vztah člověka a přírody koevolucí, tedy vývojem, během něž se aktéři vzájemně přizpůsobují a ovlivňují zpětnými vazbami (SÁDLO a kol., 2005: 15).

Naše aktuální vegetace, kterou se často snažíme převést na vegetaci označovanou jako potenciální přirozenou nebo rekonstruovanou, je výsledkem dlouhodobého vývoje. Tento vývoj začal v geologickém okamžiku vzniku nejprimitivnějších rostlin, resp. jejich společenstev a probíhal spontánně v závislosti na změnách přírodního prostředí a na fylogenezi rostlinné říše. Ovšem pro pochopení současného stavu naší vegetace, je důležitý v podstatě jen relativně nepatrný časový zlomek této geologické minulosti, to je období posledních asi 12 000 – 15 000 let, tehdy fylogenetický vývoj rostlinné říše dosáhl současné úrovně a stav přírodního prostředí – klimatu a půdy se začal jednoznačně přibližovat dnešnímu. Asi

v polovině tohoto časového úseku začíná ve střední Evropě působit na vegetaci vedle přírodních podmínek i zcela nový faktor, faktor antropický. V roce 1956 Tüxen označil potenciální přirozenou vegetaci za takovou, která by se vytvořila na určitém území a v určité časové etapě za předpokladu vyloučení jakékoliv další činnosti člověka. Potenciální přirozená vegetace odráží vlastnosti stanoviště, jím rozumíme souhrn všech faktorů působících na daném místě na vývoj vegetačního krytu (NEUHÄUSLOVÁ, 1998: 52). Mapa potenciální přirozené vegetace potom zachycuje abstraktní hypotetický vegetační kryt, který je výrazem rovnováhy mezi současným, člověkem ireverzibilně změněným prostředím a vegetací (HÄRDTLE, 1995: 263), která by se vytvořila na určitém území a v určité časové etapě za předpokladu vyloučení jakékoliv další činnosti člověka. Při sestavování mapy nejsou brány v úvahu reverzibilní změny, které by zanikly s přerušením lidské činnosti (např. znečištění ovzduší, eutrofizace vod). Tím se mapa potenciální přirozené vegetace liší od mapy přirozené vegetace odpovídající stavu prostředí respektující všechny antropicky reverzibilní i ireverzibilní změny stanoviště.

2.2 Krajinná ekologie

Zakladatelem krajinné ekologie byl Carl Troll (poprvé užil tento termín v roce 1939), který od počátku zdůrazňoval, že by neměla být novým vědeckým oborem, ale měla by pomoci člověku pozorovat přírodu „zdola“. TROLL (1939) ex LIPSKÝ (1998: 7) definoval takto pojatou krajinnou ekologii jako „...*studium komplexní struktury vztahů mezi společenstvy organismů (biocenózami) a podmínkami jejich prostředí v určitém výseku krajiny*“.

Forman a Godron vymezili tři základní rysy krajiny, které zajímají krajinnou ekologii:

- struktura: prostorové vztahy mezi zastoupenými charakteristickými ekosystémy či složkami v určitém měřítku. Přesněji, rozložení energie, látek a druhů organismů ve vztahu k velikosti, tvaru, počtu, druhu a prostorovém uspořádání ekosystémů.
- změna (dynamika): přestavba struktury a funkce ekologické mozaiky v čase. Všechny tyto charakteristiky se vzájemně ovlivňují a jsou provázány celou řadou složitých vazeb.
- funkce: interakce mezi prostorovými složkami, tj. toky energie, látek a druhů mezi skladebnými ekosystémy (FORMAN a GODRON, 1993: 19).

2.2.1 Funkce krajiny

Ohodnotit krajinu na základě toho, v čem může být člověku užitečná, se může zdát poněkud sporné, nicméně rozdělení funkcí krajiny nám může pomoci uvědomit si, v čem nám může být přínosem a co naopak můžeme ztratit, nebudeme-li ji chránit. Všechny krajinné funkce jsou navzájem úzce propojeny, pokud například poškodíme stabilizující složku krajiny, trpíme povodněmi, pokud zničíme estetickou složku, nechceme už v ní bydlet, v obou případech tedy snižujeme její užitnou hodnotu. Funkce krajiny můžeme v zásadě shrnout do tří kategorií:

- funkce užitná: krajina je prostor, kde trávíme svůj život, čím je tento prostor kvalitnější, tím kvalitnější mohou být i naše životy
- funkce estetická: každá přirozená krajina má svoji krásu, pokud ji člověk naruší (nerespektuje krajinný ráz,

„vymaže“ krajinnou paměť), krajina ztrácí svoji hodnotu, a to nejen estetickou, ale bráno z pohledu ekonomického i cenu

- funkce stabilizující: krajina má schopnost vyrovnávat klimatické výkyvy a hospodařit s vodou, v málo porušené vodě se například voda dobře vsakuje, přirozené krajiny vodu pomalu přijímají a pomaleji vydávají, nedochází k erozi, udržuje se stabilní mikroklima (například výsadbou alejí, rybníky, apod.) (KENDER, 2005: 12).

2.3 Krajinná paměť

Budoucnost není před námi, neboť je už tady v podobě klíčku, je už mezi námi a co není mezi námi, nebude ani v budoucnosti. Nevidíme klíčky, protože jsou pod zemí, neznáme budoucnost, protože je v nás.

K.Čapek

Krajina je místem, na kterém zásah člověka zpravidla zůstává zapsán a za vhodných podmínek se může dříve či později projevit. Když je plevel vytrhán, na první pohled z něho na záhoně nic nezbude, po nějaké době se ale zbytky kořínků uchytí a plevel začne zase bujet. Stejně tak v krajině zůstává ukrytá (zdánlivě smazaná) její historie a když přijde vhodný čas, zase se to, co zůstalo ukryto kdesi dole, dostane na povrch (a býlí vyrostě).

V krajinné paměti jde o koexistenci různě starých celků, jednotlivé horizonty se vrství v toku banálně všedních dnů (MATOUŠEK, 2006: 30), ty starší a často skryté vrstvy si ponechávají určitou úlohu zakládající historicitu objektu a nedovolí mladším

strukturám, aby se plně emancipovaly. V nejsilnějším vyjádření je paměť krajiny totéž, co paměť naše: schopnost disponovat svými staršími, konzervativními strukturami, vybavovat je, rozvíjet v přítomnosti a konfrontovat je s otvírajícími se možnostmi (SÁDLO, 2005: 226).

V zásadě lze v paměti krajiny rozlišovat složku přírodní a kulturní. Ta první jsou např. geologické profily, geomorfologické tvary a typy porostů. Do kulturní složky patří např. drobné sakrální stavby, staré cesty, lidová architektura, ale např. i staré odrůdy ovocných stromů (KENDER, 2005: 22).

V souvislosti s pamětí krajiny se také často zmiňuje její „genius loci“, tedy „duch místa“, nálada, kterou cítíme na místě, jedinečná atmosféra (ať už křížku na návsi, ve staré hospodě nebo na Sněžce), snad ani nezáleží na tom, ze kterého roku ten křížek pochází nebo zda má kolem sebe nasázené lípy nebo akáty, genius loci nemá recept s přesně předepsanými ingrediencemi při jejichž nedodržení, je výsledek špatný. Pod pojmem „genius loci“ nazíráme a hodnotíme krajinu (většinou podvědomě) celistvě a přímo, nikoliv prostřednictvím podřízených složek (SÁDLO, 1994: 48). Tento pojem s sebou nese ale jistou problematičnost, je to vjem pocitový, subjektivní, na každém záleží, zda na tom kterém místě bude „cosi“ cítit a zda na něho bude duch a nálada místa nějak působit, je vázán na jednotlivce a jeho zkušenost a vkus, proto při jeho užívání musíme být opatrní a brát tento pojem s rezervou.

Krajina jak ji vidíme dnes, je výsledkem střetu různých přírodních procesů a zákonitostí. Byla člověkem přetvořena tak, že místa, která jsou nezasažena lidským vlivem, stále ubývají (přičemž se nejedná o proces charakteristický jen pro poslední staletí, člověk začal výrazně působit na krajinu kolem sebe a měnit ji už před tisíci lety). Dokonce i ta místa, kam člověk dosud ani nevšáhl, jsou dnes jeho vlivem

zasažena, klimatické změny s největší pravděpodobností ovlivňují přírodní ekosystémy i na těch nejodlehlejších místech. Na území osídleném už od pravěku – jako je Evropa (tedy i místa, která jsou předmětem našeho zájmu) – už původní a nedotčené přírodní ekosystémy zřejmě nenalezneme. Divočina v pravém slova smyslu zmizela, byť se její přízraky člověk snaží uchovat v rezervacích, ale tato relativně malá území nemohou fungovat tak, jako když měla původní člověkem nedotčená krajina rozlohu stovek kilometrů čtverečních. Nelze ovšem tvrdit, že kulturní krajina znamená krajinu se sníženou biodiverzitou. V některých evropských kulturních krajinách, kde se dnes vyskytují mozaiky luk, polí a lesů, může být biodiverzita větší než ta, jež byla spojena s původním pokryvem lesů středního pásma (MOLDAN, 2001: 85). Obecně lze říci, že čím rozmanitější je ekosystém, tím vyšší je pravděpodobnost jeho obnovy po nějaké katastrofě, podle terénních průzkumů je pokles biodiverzity provázen i poklesem výkonnosti ekosystémů, je proto pro člověka žádoucí zachovávat v krajině rozmanitost a to nejen proto, aby byla příroda pestrá, ale také aby biodiverzita mohla fungovat jako určitá „pojistka“ proti krizi životního prostředí. Diverzita může být ovšem nejenom druhová, ale i krajinná, která je dána jednak lokální diverzitou jednotlivých typů prostředí, a jednak tím, jaké typy prostředí se v krajině vůbec vyskytují. Základem mozaikovitosti prostředí ke prostorová různorodost biotických, tedy fyzikálních a chemických parametrů prostředí (ŠTORCH, MIHULKA, 2000: 87).

Krajinu nelze brát jako pasivní objekt lidského konání, ale i jako aktivní sílu ve vývoji lidské společnosti. Podle toho, jak přírodní podmínky dovolovaly člověku rozvíjet svou činnost tím nebo oním směrem, bylo postupně utvářeno i okolní prostředí. Dokud toto vzájemné soužití fungovalo a člověk dokonale znal místo, kde žil, a možnosti, které mu poskytovalo, byla krajina „trvale udržitelná“. Člověk

byl nedílnou součástí přírody a lidský ekosystém jedním ze subsystémů globálního celosvětového ekosystému. Dějiny společnosti byly tudíž nepřetržitou interakcí člověka a jeho prostředí, jejíž veškeré prvky jsou v neustálém pohybu (MATOUŠEK 1994).

2.4 Krajinový ráz

Ráz krajiny je významnou hodnotou dochovaného přírodního a kulturního prostředí a je proto chráněn před znehodnocením. Je dán specifickými rysy a znaky, které vytvářejí její rázovitost, odlišnost a jedinečnost. Ráz krajiny vyjadřuje nejenom přítomnost pozitivních jevů a znaků, ale také kulturní a duchovní dimenzi krajiny. Pojmu „krajinný ráz“ odpovídá pojem „charakter krajiny“ (Landscape Charakter), vyjádřený především morfologií terénu, charakterem vodních toků a ploch, vegetačního krytu a osídlení (www.ochranaprirody.cz, 2006).

Krajinný ráz je definován i v zákoně č. 114/1992 Sb, § 12: „Krajinný ráz, kterým je zejména přírodní, kulturní a historická charakteristika místa či oblasti, je chráněn před činnostmi snižující jeho estetickou a přírodní hodnotu. Zásahy do krajinného rázu, zejména umístování a povolování staveb mohou být prováděny pouze s ohledem na zachování významných krajinných prvků, zvláště chráněných území, kulturních dominant v krajině, ...“.

Jak ze zákona vyplývá, hovořit dnes o krajině, jejím rázu a jejím působení znamená hlavně hovořit o architektuře a urbanismu, protože ty z největší míry určují její budoucí charakter. Nejedná se přitom jen o domy, ale také o technické a liniové stavby, dálnice, vodní nádrže, sklady a parkoviště. Krajinný ráz by měl vycházet z nějaké koncepce a aktivní tvorby.

2.5 Nová divočina

*Proč se vyhýbám cestám, kterými chodí
ostatní pocestní, hledám skryté cesty
zasněženými skalami? Ničím jsem se přece
neprovinil, že bych se měl lidem vyhýbat;
jaká pošetilá touha mne žene do pustin?*

W. Müller

Předtím, než se soustředíme na pojem „nová divočina“, pokusím se definovat, co je to divočina. V podstatě bychom „divočinu“ mohla být rozdělena na dvě části: buď to může být pustá oblast bez cest, která je neobydlená, nekultivovaná; anebo něco zcela odlišného – část opuštěného pozemku nebo přírodní rezervace ponechaná spontánnímu vývoji (LÖW, MÍCHAL, 2003: 42). V celosvětové organizaci IUCN je divočina výslovně uvedena jako „přísná přírodní rezervace, oblast nenarušené přírody, řízená pro potřeby vědy a k ochraně netknuté přírody“. Ekologický výkladový slovník definuje divočinu (wilderness) jako „prostor divoké nekultivované země (krajiny), s přírodními společenstvy živé přírody, obvykle vzdálené od osídlení, ale někdy se vztahující i k divoké (opuštěné) půdě v urbanizovaném území“ (COLLIN, 1988: 188).

Pokud je v textu používán výraz „divočina“, pak metaforicky a s vědomím, že jej nelze objektivně definovat. Je to spíše hodnotící vztah naší mysli k přírodě, vybavený velkou emocionální silou, než objektivní popis skutečnosti (LÖW, MÍCHAL, 2003: 43). Důkazem toho jsou původní hodnoty divočiny, které byly nepochybně převážně záporné, kladné hodnoty se mohly přidružit až poté, co divočina ztratila něco ze své hrozivosti a mohla být vnímána z bezpečných civilizovaných oáz. Až po této fázi se stala divočina místem, které není životu nebezpečné (alespoň ne bezprostředně), ale naopak může být zajímavé také proto, že zde na rozdíl od např. městských krajín převládají spontánní biologické pochody.

Igor Míchal definuje termín divočina následovně: „...vývoj divočiny není určován zvenčí, ale vnitřním samopohybem bez předem stanovených cílů a časových lhůt. Různým pojetím divočiny je pak společné pouze to, že jde o věci vyrostlé samy ze sebe, nikoli člověkem vytvořené, a že se řídí samy.“ (MÍCHAL, 2005: 5). Divočina v pojetí této práce neznamena přírodu s vysoce hodnotnými a vzácnými druhy zvířat a biomy nebo území nečitelné, neznámé (terra incognita), plné nebezpečí (HÁJEK, 2002: 15), je to spíš divočina, která druhotně vznikla na podkladu dříve člověkem obdělávané či obydlené plochy.

Novou divočinu nalezneme především tam, kde byl v minulosti kontinuální vývoj krajiny přerušen, člověk opustil obhospodařovanou půdu, dům, park, zahradu atd. a vegetace se chopila své příležitosti a sukcesí dala vznik nové divočině. Tento jev je charakteristický pro krajinu, kde žil, pracoval, bydlel, ... nějakou dobu člověk, který po svém odchodu zanechal na místě různorodý geologický podklad s často vysokým obsahem dusičnanů vyhovujícím vegetaci: rozlehlé plochy nádraží posypané štěrkem a prolévané olejem jsou městskými pouštěmi, opuštěné továrny jsou svérázná skalní města se střídáním stinných a sluncem rozpálených poloh, atd. Nejefektnější nová divočina vzniká tam, kde už nějaká zeleň byla, když se o ta místa staral člověk (zahrady, staré pastviny) a pak je z rozličných důvodů ponechal svému osudu. Také proto je nová divočina heterogenní směs – mohou to být různé zahradní (šeřík, pámelník, břečťan) i cizokrajné druhy (křídlatka nebo pajasan). Řada těchto „cizinců“ byla původně vysazena k ozdobě (bolševník velkolepý). Další vegetací nové divočiny mohou být typické ruderální rostliny (kopřiva dvoudomá, bršlice kozí noha, černý bez, atd.). Při změně zacházení s krajinou se objeví potom ty druhy, které několik desetiletí mohly v půdě ležet v podobě semen a ty vytrvalejší při vhodné příležitosti vyklíčily. Příroda se vrací jinou

cestou tam, kde už jednou kdysi byla, oklikou se stává opět sama sebou a jednou – pokud do toho procesu nebude člověk zasahovat, dospěje opět do klimaxového stádia.

Specifická je nová divočina ve městech. Během posledních let či desetiletí velkoměsta začala pohlcovat periferie, které často vznikaly koncem 19. století jako dělnické čtvrtě. Dosti dlouho existovala poměrně přesná hranice mezi plochou města, městskou periferií a venkovskou krajinou za městem. Dnes se tato hranice rozostřila, venkov začínající za městem přestal být v pravém slova smyslu venkovem, zemědělství už není hlavním zdrojem obživy, ruší se užitkové zahrady a sady, naopak centra bývalých vesnic se stávají prvními ohnisky expandujícího města. Průmyslové čtvrti na periferii se přesunuly z velké části jinam a to, co z nich zůstalo, dotváří estetiku těchto míst podobně jako třeba zříceniny středověkých hradů. Suburbie se stala mozaikou, která dřív byla člověkem využívána (zemědělsky, průmyslově, apod.), tyto plochy už ale dnes nemají pro někdejší účel význam, po několika letech až desetiletích, nebudou-li znovu zastavěny nebo jinak využity, je zahltí nová divočina. Nová divočina je vlastně výsledkem mnoha různých náhod a často neuvěřitelných souher okolností a naopak není výsledkem harmonické symbiózy člověka a přírody, spíše jde o nezamýšlené důsledky jiných procesů; stojí na neplánovanosti a chaotičnosti zacházení s krajinou, která je pro druhou polovinu (a především pro konec) 20. století typická. Přívlastek „nová“ divočina, který se dosud v literatuře objevoval jen málo, má zdůraznit rozdíl proti původní „staré“ divočině, reprezentované v naší krajině nepatrnými fragmenty pralesních rezervací a v globálním měřítku zbytky původních zonálních biotů, které se vyvíjely a existují bez vlivu člověka v řádu stovek a tisíců roků a jsou často předmětem klasické ochrany přírody. Této „staré“ divočině vládne příroda (řící úplně by dnes bylo odvážné, ale řekněme na 99

%), ta je hlavním činitelem ovlivňující její podobu, naproti tomu v kulturní krajině jsou rovnoměrně zastoupeny oba dva faktory – ten lidský i ten přírodní, jsou v rovnováze. Ve městě je člověk tím, jak zde bude příroda vypadat a nakolik bude v městské krajině zastoupena. V nové divočině začíná opět vládnout příroda, nicméně lidský prvek je tu stále ještě výrazný.

Kde nová divočina vzniká? Především na zkulturnělých stanovištích, jež byla po různě dlouhou dobu a s různou intenzitou využívána člověkem. Charakterizují ji většinou iniciální a raná sukcesní stádia vegetace, jejichž vývoj směřuje ke klimaxovému stádiu, ale pro krátkost trvání jej ještě nestačily dosáhnout. „Stará“ divočina je v našich podmínkách ojedinělá, vzácná a chráněná. Nová divočina je většinou vnímaná jako nechtěná a nepožívá až na výjimky žádné ochrany (LIPSKÝ, 2007: 1).

Za opak divočiny bychom mohli považovat kulturní krajinu, ta je ve střední Evropě (kromě vysokohorských oblastí) prakticky všude. Tato krajina je vůči lesní divočině protikladná – světlá, přátelská, produktivní, trvalá a předpověditelná, esteticky hodnotnější a dokonce biologicky rozmanitější než přírodní lesní divočina (MÍCHAL, 2005: 5).

V člověku je stále ještě zakotvena péče o krajinu a nechť k nové divočině, která je brána jako synonymum nepořádku, neúspěchu člověka, jako jeho selhání v péči o krajinu, nová divočina zůstává podle většinového mínění v podstatě zbytkovým, neužitečným prostorem, předurčeným k postupné kultivaci. Bez využití člověkem není podle současného pojetí nová divočina nic než pustina ležící ladem.

3 Předmět výzkumu a metodika

3.1 Pracovní hypotézy, cíle výzkumu, otázky

První výzkumnou otázkou, na kterou se budu snažit nalézt odpověď, je: jaká je fenomenologie nové divočiny na jednotlivých lokalitách. Tato otázka s sebou nese tři cíle výzkumu:

- výchozí podmínky pro lokalitu (respektive pro všechny tři vybraná území), tzn. geomorfologické, klimatické, biogeografické podmínky stanoviště
- reálná vegetace (flóra, společenstva, struktura celé vegetační mozaiky, korespondence mezi stanovištěm a vegetací)
- dynamika krajiny ve studovaných územích, její historie před vznikem nové divočiny, vývoj nynější nové divočiny.

Druhou výzkumnou otázkou je, jak lze ohodnotit (na každé ze tří zkoumaných lokalit) novou divočinu. Výchozí při hledání odpovědi na tuto otázku je současný apriorní odmítavý postoj k nové divočině, s nímž se nelze plně ztotožnit. Hodnota pro lokality bude zkoumána z hlediska reálného stavu a z hlediska možné budoucnosti.

Jak fenomenologii a hodnotové interpretace nové divočiny na zkoumaných lokalitách zobecnit pro novou divočinu – bude třetí výzkumnou otázkou. Odpověď nám pomůže zjistit, zda je fenomén nové divočiny jen negativním jevem v krajině, jak se dnes obvykle věří anebo s sebou přináší i něco pozitivního, co může krajinu obohatit a být pro lidi, žijící v častém kontaktu s novou divočinou, zajímavé a přínosné.

3.2 Materiál

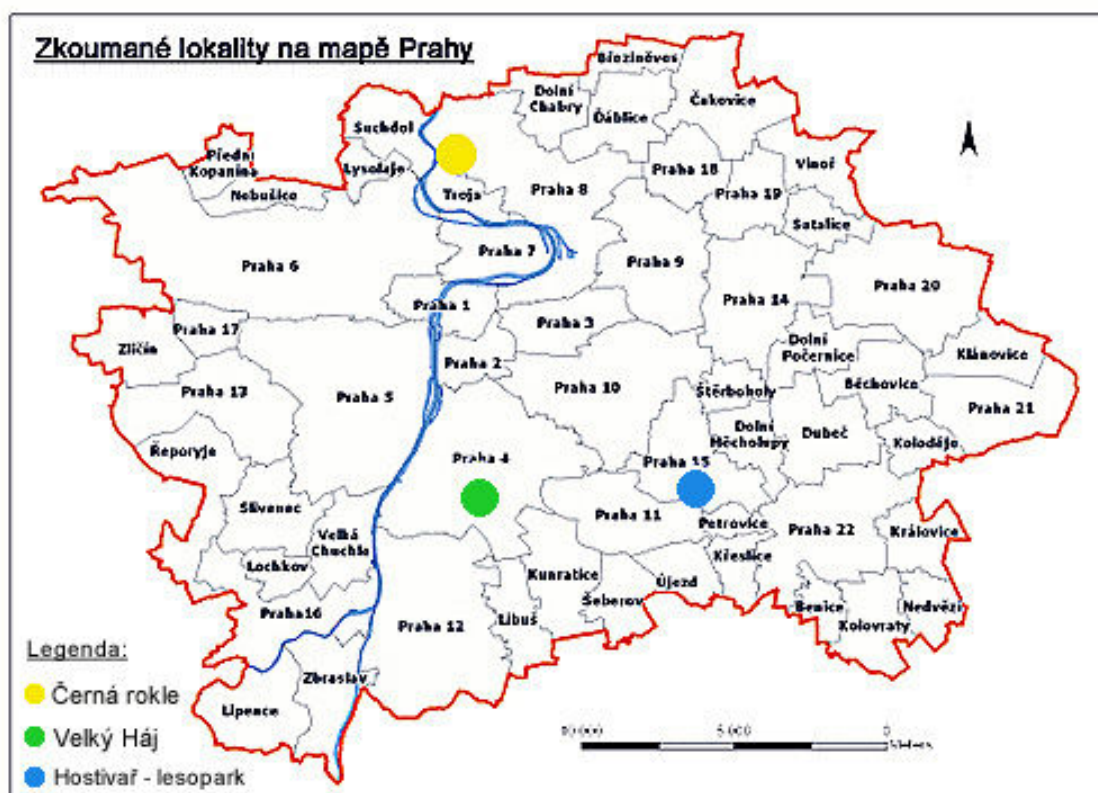
Předmětem zkoumání byly vybrané lokality v kulturní krajině ve městě, jejich struktura, dynamika a krajinná paměť, využití (převážně zemědělské) v minulosti i zánik těchto lokalit jakožto polí, sad, pastvin a jejich přeměna na cosi co jsme pracovníčně nazvali „nová divočina“. Lokalit vhodných pro studium tohoto jevu je mnoho, po konzultaci s RNDr. Sádlem, CSc. a Doc. PhDr. Matouškem byly vybrané následující oblasti:

- území na severním okraji Prahy na rozhraní sídliště Bohnice (Praha 8) a Podhoří (spadajícím pod katastrální území Prahy 7), mikrosondu s podrobným mapováním antropogenních reliktnů s GPS jsme provedli na malém úseku vymezené lokality – v Černé rokli (na ploše cca 1 ha). Toto místo je pro výzkum velmi zajímavé, je zde velmi specifická diverzita, role člověka byla druhotně oslabena (především v posledních desetiletích), antropogenní relikty jsou poměrně dobře zachovalé, byť se nacházejí v bezprostřední blízkosti sídliště. Mikrosondu Černé rokly jsem zařadila do širšího krajinného kontextu vltavského ostrohu v okolí sídliště Bohnice.
- aby bylo možné z našeho výzkumu vyvodit obecnější závěry, které by nebyly zkreslené jen jednou lokalitou, porovnála jsem vymezenou oblast v Bohnicích se dvěma jinými místy. V jižní okrajové části Prahy jsme vybrali lokalitu Hostivařského lesoparku, která je zcela jiného typu než bohnická suburbie: v dřívějších dobách zemědělsky využívaná plocha se dnes změnila v plochu rekreační na většině území udržovanou, nicméně i dnes zde můžeme docela dobře rozpoznat relikty

zemědělského obhospodařování, které skončilo v první polovině 20. století.

- druhé srovnávací území – Velký háj – se nachází v severozápadní části Prahy, jedná se opět o v dřívějších dobách obdělávanou plochu (sady, pole), dnes je část přeměněna na lesopark, část je ponechána sukcesi, která postupně zakrývá antropogenní relikt v podobě mezí, třešňového sadu, ad. Od Hostivařského lesoparku se liší tím, že plocha je záměrně a plánovitě přeměněna na lesopark jen místy, na značné části území není vidět žádný krajinářský záměr, což na druhou stranu dává vyniknout stopám někdejšího působení člověka.

Obr. 1: Zkoumané lokality Černá rokle, Velký háj a Hostivařský lesopark na mapě Prahy

3.3 Metodika

Terénní část výzkumu spočívala v těchto krocích: zdokumentovali jsme (zvláště v lokalitě Černé rokli) území, v Černé rokli bylo navíc použito GPS k podrobnému zmapování antropogenních reliktních (reliéfových příznaky, terasy, zídky, základy zbořených domů, studánky, ad.). Na místech byl proveden botanický průzkum (nejpodrobněji opět v Černé rokli). Předmětem výzkumu aktuální vegetace byly především stromy (a jejich zapojení do struktur vyššího řádu) a mozaika porostů.

Druhá část práce spočívala v sebrání historických mapových podkladů, jejich porovnání s dnešním stavem území a vyhodnocení, jak člověk zasáhl do vývoje krajiny a jak se to promítlo do současného stavu všech tří lokalit. Porovnávala jsem také potenciální přirozenou vegetaci: podle Neuhäuslové a kol., 1998, a Culka a kol., 1996, s vegetací nynější.

Nejstarší mapy, které jsem při studiu lokalit použila, zachycují stav k 18. století. To je i časový prostor, kterým je ohraničen výzkum, hlouběji jsou botanická data nesnadno interpretovatelná, během výzkumu jsem pracovala s oběma zdroji dat – s těmi odvozenými z vegetačních příznaků i s těmi z historických a současných map. Na základě získaných poznatků jsem se na závěr pokusila rozdělit zkoumané plochy do typologie na základě následujících kritérií (sestavených na základě typologie elaborátu Lipského, přičemž nejde o doslovnou citaci, některá kritéria byla pozměněna):

1. způsob využívání před opuštěním: Podle toho, na jakých plochách z hlediska předchozího využívání se společenstvo vyvíjí, můžeme mluvit o divočině:

- na opuštěných polích, loukách, pastvinách, v opuštěných ovocných sadech, případně zahradách a vinicích

- v opuštěných lomech, cihelnách a pískovnách, na haldách, odvarech, výsypkách, v poddolovaných poklesávajících územích
 - na místě zaniklých sídel
 - na území zaniklých parků a člověkem uměle udržovaných lesů
2. přírodní podmínky stanoviště: půdní, klimatické, geomorfologické; a potenciální přirozená vegetace i současná skladba vegetace
 3. stáří společenstva, délka trvání nerušeného sukcesního vývoje na daném stanovišti
 4. dodatečné zásahy člověka.

3.3.1 Historické prameny

Nejstarší podklad, který jsem při své práci využila, je Müllerova mapa Čech z roku 1720, v kartografii je toto dílo pokládáno za počátek moderního mapování. Mapa byla publikována v měřítku 1:132 000. V roce 1726 byla vydána v měřítku 1:230 000. Využila jsem druhého zmenšeného vydání z roku 1726. (Zdroj: <http://oldmaps.geolab.cz>)

Další mapování, které mi bylo podkladem, je tzv. I. vojenské mapování - josefské (které vycházelo ze starší Müllerovy mapy 1:132000 z roku 1720) mapa je v měřítku 1:28000. Ve srovnání s Müllerovou mapou je možné z této mapy zjistit více informací o krajině a jejím využití, rozdíly mezi mapovanými plochami jsou zde zanesené a barevně a symboly popsány. (Zdroj: <http://oldmaps.geolab.cz>)

II. (tzv. Františkovo) vojenské mapování obsahuje údaje z poloviny 19. století, podkladem mu byly mapy stabilního katastru. Rozlišení není příliš rozdílné od map I. vojenského mapování, proto

jsem pro další náhled na krajinu zvolila přímo mapy stabilního katastru. (Zdroj: <http://oldmaps.geolab.cz>)

Mapy stabilního katastru z let 1824–1845 byly pro mou práci zřejmě nejvýznamnějším kartografickým podkladem. Jedná se o pozemkové mapy v měřítku 1: 2 880. Toto mapování mělo vytvořit podrobné podklady pro zdanění užitkových pozemků (polí, luk, pastvin, vinic, lesů, atd.). Při srovnávání dnešního využití ploch vybraných lokalit tyto mapy byly nedocenitelnou pomůckou, protože mnohdy pomohly (také díky zachovaným antropogenním reliktvům) určit s velkou pravděpodobností, jak se krajina v posledních sto padesáti letech vyvíjela. Mapy stabilního katastru byly ofotografovány digitálním fotoaparátem a následně zpracovány v grafických a GIS programech v počítači (ArcView GIS 3.1, Adobe Photoshop 7.0 CE).

K celkovému přehledu byla použita v lokalitě Černá rokle státní mapa vydaná Českým úřadem zeměměřičským a katastrálním v roce 1996 v měřítku 1:5 000. V dalších dvou lokalitách byl použit plán města Prahy (kartografické vydavatelství Žaket, 5. vydání z roku 2001, 1:20000).

3.3.2 Ortofoto mapy

Ortofoto mapy se ukázaly být vhodným doplňkem obrazu krajiny respektive jejího vývoje ve dvacátém století. Magistrát hlavního města Prahy dal v roce 2006 na své internetové stránky (<http://wgp.praha-mesto.cz>) ortofoto mapy celého území Prahy z let 1938, 1953, 1975, 1999 a 2003, využila jsem především snímky z let 1938, 1953, 1975 a 2003, protože stav z roku 1999 se nijak výrazně neliší od stavu roku 2003.

Ortofoto mapa z roku 1938 – údaje z doby, kdy periferie Prahy nebyly takřka osídlené, na snímcích jsou patrné nečetné zemědělské

usedlosti a – narozdíl od dnešního stavu – poměrně intenzivní využití krajiny. (Zdroj: <http://wgp.praha-město.cz>)

Ortofoto mapa z roku 1953 – snímek dokazuje, že většina plochy na periferii Prahy byla stále ještě víc zemědělsky využívána než dnes, sady i soliterně vysazené stromy jsou na mapě stále poměrně dobře rozlišitelné od okolních porostů. (Zdroj: <http://wgp.praha-město.cz>)

Ortofotomapa mapa z roku 1975 – oproti roku 1953 se krajina velmi změnila, jak je patrné i na černobílé ortofotomapě, sady a zahrady jsou jen těžko rozlišitelné od rozšiřujícího se lesa, dříve kultivované plochy jsou často ponechány sukcesi. (Zdroj: <http://wgp.praha-město.cz>)

Ortofomapa z roku 2003 – nová zástavba se na mnoha místech rozšířila na plochy, které panelovým domům vyhovovaly, tam, kde byl například svah příliš strmý, vznikly zelené plochy, které ,pokud byly stranou nové zástavby, nebyly mnohdy příliš udržované a pozůstatky chat, domů, usedlostí, které byly se zánikem zemědělské činnosti v oblasti opuštěny, jsou v zeleni a v „nové divočině“ téměř neviditelné, stejně tak jako soliterní stromy či ovocné stromy v zaniklých zahradách. (Zdroj: <http://wgp.praha-město.cz>)

3.3.3 Zpracování dat v lokalitě Černá rokle

Měření proběhlo 10.12.2006 metodou určení souřadnic podrobných bodů příjmem signálu z GPS družic a korekcí z družice systému EGNOS. K získání dat jsme použili přístroje ruční GPS přijímač Leica GS20 a laserový dálkoměr Leica Disto Classic 5a.

Polní měření probíhala v dané lokalitě v čase od 12 hod do cca 16:30 hod. odpoledne. Prostor Černé rokle je poměrně velmi zarostlý a úzký zářez do svahu, který strž tvoří, svými okraji kryje většinu obzoru a znesnadňuje příjem dat z družic GPS. V tomto čase byla podle předem známé předpovědi pohybu a pozic družic pro naší lokalitu

nejlepší konstelace a tedy předpoklad rychlejšího i přesnějšiho měření a celkově vyšší kvality získaných dat. Jednotlivé podrobné body, které jsme měřili, se nám ukládaly do GPS přijímače pod čísla, která jsme jim přiřazovali. Body i stávající situaci jsme zakreslovali do polního náčrtu, který tvořil zvětšený otisk katastrální mapy. Předmětem měření byly terasy, zbytky objektů, rozhraní parcel, vodní zdroje a další antropogenní relikty. Kombinací metod měření GPS a laserového dálkoměru jsme eliminovali obtížné podmínky při určení polohy těchto prvků. Mnohdy nebyla přímá viditelnost mezi body, případně nebylo možné je změřit v důsledku zakryté části obzoru a zhoršeného příjmu signálu z družic GPS. V rámci prací jsme po předem pečlivém výběru zaměřovali tzv. transformační body značené písmenem T. Tyto body byly dobře identifikovatelné jak v terénu, tak i v katastrální mapě a později jsme je použili jako lícovací body k transformaci vytvořené kresby na rastr katastrální mapy.

Pro zpracování dat jsme použili software Leica GeoOffice Tools; pro následný převod, korekce a transformace souřadnic na systém S-JTSK Leica GS20 Tools; pro tvorbu souboru ve formátu .dxf AutoCAD; pro skenování a přípravu podkladového rastru z analogové katastrální mapy Adobe Photoshop a pro vlastní kresbu situace a transformaci rastru na kresbu program OCAD.

Změřená data byla nejprve opravena a zpřesněna o údaje z družice systému EGNOS a dále převedena ze souřadnicového systému WGS84 do kartézského souřadnicového systému a transformována do našeho souřadnicového systému S-JTSK. Výsledný textový soubor ve formátu .txt jsme načetli do programu AutoCAD. Zde zobrazené body jsme uložili jako kresbu ve formátu .dxf, kterou již bylo možné znovu otevřít v programu OCAD sloužícímu pro tvorbu a kresbu map. Podle našeho polního náčrtu jsme nakreslili celou situaci při tvorbě vlastního značkového klíče tak, aby situace byla

co možná nejpřehlednější a vypovídací hodnota jednotlivých prvků co možná největší. Závěrečnou prací potom bylo skenování mapového podkladu, kterým je mapový list Kralupy nad Vltavou 7-9 státní mapy 1:5 000 a jeho připojení a transformace k vlastní kresbě.

Všechny změřené a vykreslené body s sebou v digitální podobě nesou následující informace: polohu, nadmořskou výšku a číslo bodu. Z údajů o výšce jsme proto mohli lineární interpolací odvodit a zobrazit profil svahu celé strže pro snazší představu o charakteru terénu a sklonu svahu sbíhajícího k Vltavě.

3.3.4 Zpracování map

Mapa je „jen“ interpretací skutečného stavu. Zpracováním dat se tedy může stát, že tato data jsou zatížena chybou, která se často přenáší ze starší mapy na novou. Mapa je vlastně „zmenšené, zevšeobecněné a vysvětlené znázornění objektů a jevů na Zemi, ostatních nebeských tělesech nebo nebeské sféře, sestrojené obvykle podle některého ze zobrazení na rovině a vyjadřující pomocí smluvených znaků rozmístění a vlastnosti objektů a jevů vázaných na jmenované povrchy. Mapu můžeme označit za model reálného světa, v žádném případě není dokonalým obrazem naší reality. Nelze na ní nalézt vše, ale naopak může znázornit jevy, které nejsme jinak schopni vnímat. Skutečnost může potlačit i zdůraznit.“ (WIKIPEDIA 2007). Bylo by také nesmírně časově i lidsky náročné, aby si kartograf osobně prověřil všechna data, která vkládá do nové mapy. Je naopak logické, že vychází z mapy, která byla vytvořena dříve, případně že z většího měřítko převede do menšího data, která ve skutečnosti nesouhlasí, což bylo takřka zanedbatelné v původně větším měřítku. My jsme se o této chybě přesvědčili při měření pomocí GPS v Černé roklí, kdy vrstevnice na katastrální mapě neodpovídaly skutečnosti a objekt, který už několik desetiletí neexistuje, byl na mapě zanesen. To jen

dokazuje, že i historické mapy nelze brát jako stoprocentní údaje o krajině, ale jen jako obraz skutečnosti, který je podle situace více či méně zkresleným.

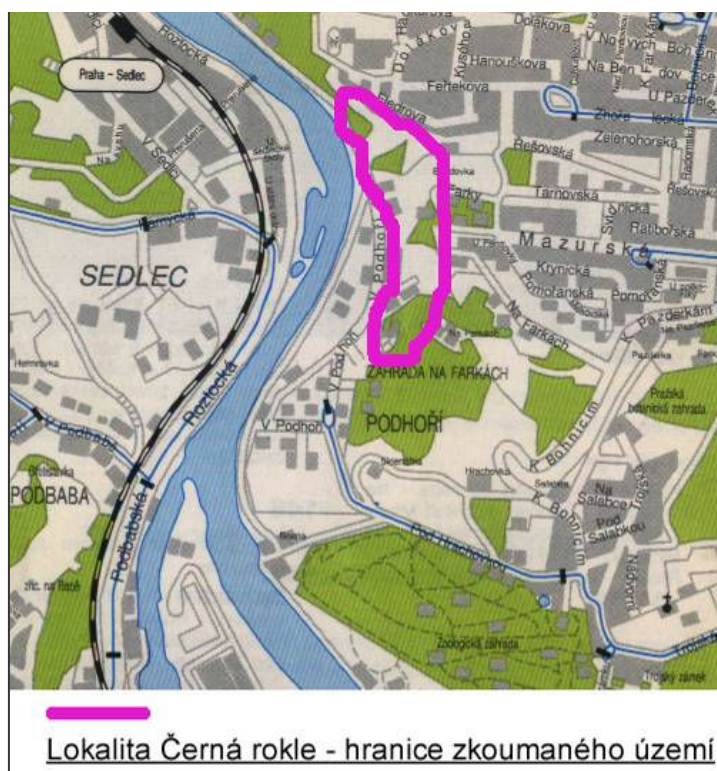
4 Charakteristika území

4.1 Prostorové vymezení území

Tématem práce je studium fenoménu tzv. nové divočiny ve městě. K tomuto účelu jsme vybrali na území Prahy tři lokality, z nichž jedna bude podrobena důkladnějšímu průzkumu, další dvě budou sloužit jako srovnání a pomohou nám nastínit, v čem je fenomén nové divočiny jedinečný pro naši dobu, zda tady byl vždycky nebo zda dnes má svá specifika.

Území, které jsem podrobila detailnějšímu studiu, se nachází na severním okraji Prahy nedaleko sídliště Bohnice.

Obr. 2 Hranice zkoumaného území nedaleko areálu sídliště Bohnice

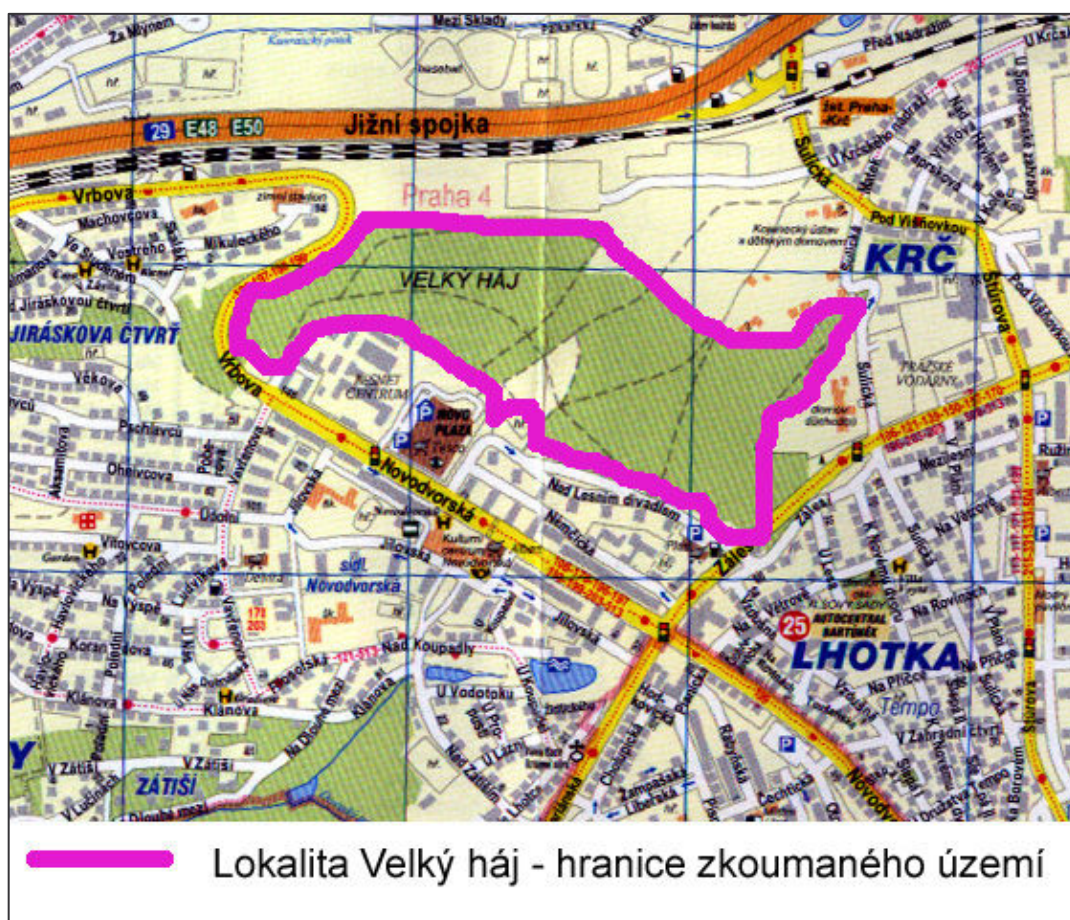

Podrobná sonda byla provedena na území cca 2 ha v malém údolí, kterým protéká potok ústící v Podhoří do Vltavy. Zaříznuté údolí má poměrně značný sklon terénu, strana orientovaná na jih má svažitost v dolní části až 30 %, přičemž směrem vzhůru se terén narovná. Na severní straně údolí Černé rokle je svažitost terénu na většině území ještě větší – místy až 40 %, terén v horní části náhle přechází v náhorní plošinu, kde bývalo keltské hradiště. Území, kde vodní tok začal svým působením modelovat terén – tedy horní část údolí – je dnes významně přeměněno sídlištěm, potok byl zmeliorován, povrch zarovnan a vyveden na povrch až v místech, kde se údolí prohlubuje. Právě zde začíná prostor našeho zájmu. Potok tvoří přirozenou hranici zájmového území, severní svahy údolí jsem do našeho výzkumu nezahrnula, jsou příliš strmé a skalnaté na to, aby na nich mohl člověk hospodařit, naopak stráně orientované na jih jsou pozvolnější (i když místy také skalnaté) a i přes svůj poměrně značný sklon terénu, byly dříve s největší pravděpodobností obdělávány. Pro dokreslení situace jsem do popisu lokality zahrnula nejbližší okolí a usedlosti v Bohnicích (cca 10 ha), aby bylo patrné, v jakém kontextu se zde krajina vyvíjela.

Druhý prostor našeho zájmu se nachází na území Prahy 4. Jedná se o lesopark Velký háj, který je ohraničen Jižní spojkou, ulicí Novodvorskou, Zálesí a Štúrovou. Toto území má dnes statut významného krajinného prvku. Ještě dnes na tomto nyní zalesněném území najdeme antropogenní relikty napovídající, že zde dříve byly pole a sady; stáří stromů v dolní části parku naopak indikuje poměrné stáří lesa.

Výše uvedená tvrzení podložíme historickými mapami a leteckými snímky z třicátých let 20. století. Velký háj se rozkládá na ploše cca 25 ha. Od první lokality se liší tím, že zde byl na části území uměle založen park, který ale není tak udržován jako například Hostivařský lesopark (který jsme vybrali jako lokalitu třetí). Velký háj je dobrým příkladem toho, jak se člověk po zániku plužin snažil alespoň částečně usměrňovat nastupující novou divočinu výsadbami dřevin, pro různé důvody se to ale povedlo jen na části území a část je zatím ponechána pozvolné sukcesi navozující bez podrobnějšího studia dojem, že divočina zde bují „odjakživa“. Historii a současný stav této lokality budou popsány jen velmi stručně tak, aby vytvořily podklad pro definování a popis fenoménu nové divočiny.

Obr. 3: Hranice zkoumaného území – Velký háj

Třetí lokalita se nalézá na území Prahy 15, na ploše dnes nazývané Hostivařský lesopark.

Obr. 4: Hranice zkoumaného území – Hostivařský lesopark

Ač by se na první pohled mohlo zdát, že lokalita se shoduje s druhou, tedy s Velkým hájem, liší se od ní tím, že Hostivařský lesopark je udržovanější a reliktů zemědělské činnosti z poloviny minulého století zde již jsou skoro nepostřehnutelné. Velká strukturovanost a diverzita segmentů (polí, pastvin, remízků atd.) byla pozměněna v krajinu, jejíž mozaikovitost poklesla, výsledkem je lesopark, který nám jen při pečlivějším průzkumu a za porovnání situace s historickými mapami napoví, jaká byla minulost těchto míst.

Zajímavé a přínosné pro náš účel je srovnání situace s druhými výše zmíněnými lokalitami, protože „nová divočina“ je v lesoparku pokud možno likvidována hned v zárodku a plocha je pravidelně udržována.

4.2 Přírodní poměry oblasti – Bohnice se zaměřením na vybranou lokalitu Černou rokli

4.2.1 Geomorfologie a geologické a půdní poměry

Studovaná oblast je po geologické stránce velmi různorodá, skalní podklady se zde střídají. Nejnápadnější výchozy břidlic jsou skály nad Vltavou v chráněném území Podhoří. V Podhoří můžeme nalézt i žíly vyvřelin, dioritových porfyrů, jedna taková žíla byla v minulosti těžena i v blízkosti usedlosti Sklenářka. Samotné sídliště Bohnice se rozkládá na mohutném pískovém podloží pískových teras, které byly modelovány říčním tokem zanechávajícím v nejstarší době ledové v nadmořské výšce 259–276 metrů místy až 17 metrů mocné písčité šterky. V průběhu poslední, würmské doby ledové, vznikly činností větru akumulace prachu – spraší – při okraji bohnického sídliště (Na Farkách). Byly zde těženy v nedávné minulosti jako surovina na výrobu cihel (DOSTÁL, KŘÍŽ, 1989: 9). Skalní srázy spadající od Bohnického sídliště k Vltavě odkrývají poměrně rozsáhlý profil hornin svrchního proterozoika, který umožňuje dobrý přehled typického sledu souvrství drob, prachovců a břidlic kralupsko–zbraslavské skupiny s četnými intrusivními žilami křemenných dioritových porfyrů. Na okrajích těchto jižních svahů jsou nevelké sprašové návěje (DOSTÁL, KŘÍŽ, 1989: 10), při úpatí skal jsou suťové půdy, které postupně přecházejí v úživné hnědé půdy. Podél potoků (v Černé rokli i podél Bohnického potoka) jsou malé fragmenty s nivními půdami.

Horní část Černé rokle byla intenzivně antropogenně přeformována, dodnes je patrné, kde byla pískovna, cihelna, dům, po zemědělském využití půdy zde zbyly terasy, odvaly, v nejsvrchnější části rokle jsou několikametrové navážky ze sídliště, které podstatně změnily terén.

4.2.2 Klimatická charakteristika

Praha má své teplejší mezoklima kotliny, průměrná teplota území je 9°C a průměrné množství srážek za rok dosahuje 400 mm. Studovaná území (Bohnice, Velký háj a Hostivařský lesopark) se nacházejí vzdušnou čarou několik kilometrů od sebe ani jedna z lokalit se ovšem nenachází v typickém mezoklimatu pražské kotliny, protože leží o něco výš než centrum města, především Bohnice mají velmi specifické klima. Jižní a jihozápadní podhořské stráně (na které jsem se při výzkumu zaměřila především) však mají průměrnou teplotu vyšší, skály se za letního žáru mohou zahřát až na 70°C, údolí spadající od Bohnic k Vltavě tvoří v létě jakési „kapsy na horký vzduch“, který stoupá od řeky a je ohříváný jižními – v létě rozpálenými – svahy. Proto byla (a dodnes je) také tato lokalita příhodná pro pěstování vinné révy (jak dokládají historické mapy i antropogenní relikty). Naopak dole v údolích je teplota mnohem nižší, je zde o několik stupňů chladněji než v horní části svahů. Toto specifické mikroklima, odlišné místo od místa, velmi silně ovlivňuje rozšíření rostlinných a živočišných druhů.

4.2.3 Geobotanické poměry

Přirozeným společenstvem Bohnic a okolí byly smíšené listnaté lesy, které ale dnes na tomto území – stejně jako na většině

území středních Čech, kde byl jejich přirozený biotop – většinou nenajdeme. Lesy, které jsou zde a v okolí, jsou převážně vysázené. Na skalnatých slunných svazích spadajících k Podhoří je přirozenou potenciální vegetací břeková doubrava (*Sorbo torminalis-Quercetum*) (podobně jako na části Velkého háje), s dominancí dubu zimního (*Quercus petraea*), většina současných porostů vznikla z pařezových výmladků, o čemž kromě tvaru kmenu svědčí také občasná příměs habru (*Carpinus betulus*). Na výslunných skalnatých svazích je stromové patro obvykle křivolakého vzrůstu a dosahuje často jen 4–6 m výšky, takže rozdíly mezi ním a keřovým patrem se v některých porostech stírají (NEUHÄUSLOVÁ, 1998: 180).

Stráně Černé rokle (i ostatní svahy zkoumané lokality spadající od Bohnic k Vltavě, nicméně v Černé rokli nejvíce) jsou kamenité, vyskytuje se zde proto společenstvo suťového a roklinového lesa – habrová javořina (*Aceri-Carpinetum*), kde převládá javor klen a mléč (*Acer pseudoplatanus*, *A. platanoides*), jilm horský (*Ulmus glabra*) a jasan (*Fraxinus excelsior*), ojedinělou příměs zde tvoří javor babyka (*Acer campestre*).

Na části zkoumaného území (tvořící přechod mezi břekovou doubravou na svazích a stráních nad Vltavou a krajinou otevírající se za sídlištěm Bohnice, Čimice a Prosek) je ještě druhé potenciální přirozené společenství – lipová doubrava (*Tilio-Betuletum*), jejíž specifika jsou níže popsána v podkapitole 4.4.3 o biogeografickém vymezení Hostivařském lesoparku.

4.3 Přírodní poměry oblasti – Velký háj

4.3.1 Geomorfologie, geologické a půdní poměry

Hostivařský lesopark i Velký háj tvoří enklávy uvnitř velkoplošné městské zástavby. Velký háj se nachází v městské části Prahy 4 na severozápadně orientované stráni spadající ke Kunratickému potoku na podloží břidlice, křemence a křemenných pískovců (KŘÍŽ, 1979: 23). Území Velkého háje je pahorkatinného typu a má nadmořskou výšku 230–250 m.n.m. Geologická stavba zájmového území je poměrně jednoduchá. Na zvětralém skalním podloží, které reprezentují svrchnoproterozoické horniny, spočívají pleistocénní, deluviální sedimenty, které vznikaly gravitačními pohyby zvětralin. Deluviální sedimenty jsou překryty eolickými sprašovými hlínami. Celá zájmová oblast je pokryta půdním horizontem. Povrch skalního podloží je nepravidelně zvlňený a upadá směrem k severovýchodu, čímž je dán i celkový morfologický ráz zájmového území.

4.3.2 Klimatická charakteristika

Průměrná teplota se shoduje s celopražským průměrem: 9°C; narozdíl od Černé rokle, která má své zvláštní mikroklima, je Velký háj územím, na kterém klimatické podmínky nevykazují nějaké zvláštní výkyvy. Poměrně rozsáhlá zelená plocha však zajišťuje území parku o něco málo nižší průměrnou teplotu než je v centru Prahy.

4.3.3 Geobotanické poměry

Velký háj se nachází na rozhraní dvou společenstev potenciální přirozené vegetace, jedním z nich je biková anebo jedlová doubrava (*Luzulo albidae-Quercetum petraeae, Abieti-Quercetum*), dominantní je zde dub zimní (*Quercus petraea*), slabší je příměs méně či více náročných listnáčů – břízy (*Betula pendula*), habru (*Carpinus betulus*), buku (*Fagus sylvatica*), lípy srdčité (*Tilia cordata*), na sušších stanovištích (které v horních částech Velkého háje najdeme) i s přirozenou příměsí borovice (*Pinus sylvestris*). Druhým potenciálním přirozeným společenstvem je břeková doubrava (*Sorbo torminalis-Quercetum*), kterou zde Neuhäuslová a kol. uvádí jako příklad přirozených a přírodě blízkých porostů na Pražské plošině (NEUHÄUSLOVÁ a kol., 1998: 184). Dominuje zde dub zimní (*Quercus petraea*), jeřáb (*Sorbus aria*), habr (*Carpinus betulus*). Keřové patro je často vyvinuto jen v omezené míře a významnou roli v něm hrají mladí jedinci dubu zimního. V bylinném patře jsou zastoupeny druhy teplomilných doubrav.

4.4 Přírodní poměry oblasti – Hostivařský lesopark

4.4.1 Geomorfologie, geologické a půdní poměry

Hostivařský lesopark spadá pod katastrální území jihovýchodní části Prahy, které společně s Horními Měcholupy tvoří městskou část Praha 15. Je součástí přírodního parku Hostivař–Záběhlice, který byl vyhlášen v roce 1990 na ploše 372 ha, sám Hostivařský lesopark má cca 80 ha. Svahy hostivařského lesoparku spadají směrem k přehradní nádrži, která byla dokončena v roce 1962. Průměrná nadmořská výška lesoparku je 280 m.n.m., území je spíše pahorkatinného typu. Údolí

tvoří na horním okraji vodní nádrže břidlice a droby štěchovické skupiny neoproterozoika. Dále k západu jsou to horniny ordoviku, většinou měkčí břidlice šáreckého a záhořanského souvrství. Soutěsku u hráze nádrže Hostivař tvoří odolné skalecké křemence (KUBÍKOVÁ, LOŽEK, ŠPYNAR, 2005: 228).

4.4.2 Klimatická charakteristika

Průměrná teplota se shoduje s celopražským průměrem 9°C, předmětem našeho zájmu v Hostivařském lesoparku byly především jihozápadně orientované stráně, které díky své poloze byly vhodné pro zemědělské využití.

4.4.3 Geobotanické poměry

Potenciální přirozenou vegetací Hostivařského lesoparku jsou lipové doubravy (*Tilio-Quercetum*), které jsou společenstvem teplých a sušších oblastí planárního a kolinního stupně Čech, vyskytuje se na chudších, většinou sušších půdách minerálně slabších substrátů. Fyziognomii stromového patra udává dub zimní (*Quercus petraea*), řidčeji dub letní (*Q. robur*). Výrazné je zastoupení lípy srdčité (*Tilia cordata*) v nižší stromové vrstvě. Slabý podíl nebo absence habru (*Carpinus betulus*) je podmíněn minerálně chudšími půdami. Sporadický je výskyt nenáročných listnáčů (*Betula pendula*, *Sorbus aucuparia*). Ve světlém keřovém patru převládá lípa srdčitá (*Tilia cordata*) (NEUHÄUSLOVÁ a kol., 1998: 90).

5 Vývoj krajiny

5.1 Vývoj krajiny v Bohnicích se zaměřením na Černou rokli

Když jsem se v podrobnějším průzkumu zaměřila především na oblast v okolí Černé rokly, udělala jsem tak hlavně proto, že podrobit podobnému studiu celé území Bohnic by bylo nad časový i prostorový rámec této práce. Abychom pochopili, jak a proč se tato lokalita vyvinula do dnešní podoby, musíme si ji zařadit do širšího časoprostorového rámce souvislostí. Shrňme si proto velice stručně, kam až sahají nejstarší doklady pobytu člověka na daném území a zaměříme se především na historii území v posledních dvou staletích.

Černá rokli je v katastrálním území Bohnic, archeologické výzkumy v sedmdesátých letech zde potvrdily nejstarší osídlení v pozdní době kamenné a potom zejména v době bronzové na náhorní plošině nad jižním okrajem Černé rokly (FRIEDRICHOVÁ, 1973: 214). Byly tu rozsáhlé osady, které zasahovaly i na dnešní území nové sídlištní zástavby. Dnes na tomto místě stojí archeopark vybudovaný Pražskou botanickou zahradou v devadesátých letech minulého století.

V písemných pramenech se o osadě Bohnicích mluví již v roce 1158 v listině vyšehradského probošství (ZELINKA, 1955: 99). Jméno Bohnice vzniklo podle správce obcí přináležejících klášteru svatého Jiří, správce se jmenoval Jan a byl Čech (latinsky Johan Bohemus), čeleď jeho poddanské obce byla proto podle tehdejšího zvyku nazývána Bohemici, poprvé je uvedeno jméno Bohnice v Josefínském katastru (DOSTÁL, KŘÍŽ, 1989: 76).

Osídlení ve starých Bohnicích ve středověku dokládá Müllerova mapa, ale až mapy vojenského mapování s poměrně velkou přesností dokládají, kde se nacházely usedlosti, z nichž velká část už

dnes neexistuje. V současnosti zde nalezneme např. usedlost Sklenářka v Troji (na jižní stráni nad zoologickou zahradou), která dříve bývala obklopena vinicemi a sloužila jako viniční domek. Ve druhé polovině 20. století byla v dezolátním stavu a začalo se jí lidově říkat Katovna, snad podle dojmu, který zpustlý dům bez oken zanechával na kolemjdoucích. Po roce 1989 byla usedlost zrekonstruovaná a dnes má své nájemníky a kolem upravenou zahradu. Často bývá zobrazována na fotografiích Prahy 7 jako symbol Troji nebo pražských usedlostí vůbec (viz např. pozvánka na výstavu pražských usedlostí na Staroměstské radnici probíhající na přelomu roku 2006 a 2007).

Usedlost na jihozápadním okraji bohnického sídliště Na Farkách (v ulici Na Farkách 65) vznikla patrně jako zemědělská, nikoli viniční usedlost, název Farka byl dříve užíván i ve tvaru Farářka a mohl být tedy odvozen ze skutečnosti, že se jednalo o pozemek příslušný k faře (LAŠTOVKOVÁ, KOŤÁTKO, 2001: 197). Tato usedlost je dnes na pokraji spadnutí, má propadlou střechu, vnitřek je zdemolován a neobyvatelný. Přiléhající zahrada je zcela zpustlá.

V bezprostřední blízkosti bohnického sídliště na severním okraji Troji je usedlost (snad z 18. století) Pazderka. Představuje ji obytná budova s hospodářskými přízemními křídly na půdorysu písmene U. Výklad názvu Pazderka vychází z existence trhové smlouvy z roku 1751, se kterou čeští stavové prodali hraběnce Terezii z Pottingu několik chalupníků a domkářů s podruhy, tzv. pazderáky, v zadním Ovenci, tedy v dnešní Troji. Zda se však jednalo o usedlost Pazderku, není jisté. V každém případě se zdá, že se na této samotě dříve zpracovával len a takovému domku se říkalo pazderna (LAŠTOVKOVÁ, KOŤÁTKO, 2001: 197). Pazderka je v současné době obývána, je v podstatně lepším stavu než výše popisovaná usedlost Na Farkách.

Přímo nad Černou roklí při severním svahu ostrožny Na Farkách bývala cihelna Bendlovka (LUTOVSKÝ, SMEJTEK, 2005: 990), místo, kde stávala, dnes rozpoznáme jen stěží podle vyrovnaného terénu a zbytků zdí. Tato lokalita byla velmi změněna při stavbě sídliště, část pozůstatků domu byla zřejmě zasypána zeminou vytěženou pro základy panelových domů, výsypka tak vytvořila terénní vlnu vysokou 10–15 m oddělující malou plochu se základy domu a horní část údolí pozvolna přecházející do krajiny uměle vyrovnané při stavbě sídliště. Na leteckých snímcích ze třicátých let není patrný objekt cihelny, můžeme proto s velkou pravděpodobností říci, že zanikl nejpozději v první polovině 20. století.

Psychiatrická léčebna, která Bohnice zřejmě proslavila nejvíce, byla postavena v roce 1911. Také díky ní se ve dvacátých letech prudce zvýšil počet obyvatel. V roce 1921 v Bohnicích bydlelo 3 150 obyvatel, po II.světové válce počet obyvatelstva klesl z 4 586 v roce 1950 na 1 908 v roce 1970. Ale zásadní změnu přinesla výstavba sídliště Bohnice, jehož část se nachází také na katastrálním území Troja. Díky tomu během krátké doby počet obyvatel Bohnic (bez části sídliště na trojském katastru) překročil 20 tisíc (MHMP 2004: 27). Když bylo koncem sedmdesátých let sídliště projektováno, byla původní koncepce 30 641 obyvatel, kteří by byli umístěni v 9 141 bytech. Sídlíště Bohnice bylo realizováno postupně od začátku sedmdesátých let, výstavba členěná na 5 staveb byla zakončena začátkem let osmdesátých. V roce 1980 na bohnickém sídlišti bydlelo 24 316 obyvatel v 9 287 bytech. Ani na začátku devadesátých let (1991) nebyla ještě naplněna původně plánovaná kapacita sídliště, tehdy zde bylo 28368 obyvatel v 10 180 bytech (HNÍZDIL, FULTNER, 1997: 33). Sídlíště do dnešní doby není zcela dostaveno podle původní platné dokumentace, chybí zde například vícepodlažní garáže, je zde tedy problém tak častý na pražských sídlištích – velký nedostatek

parkovacích míst. Podle sčítání z roku 2000 zde tehdy bydlelo o cca 4000 lidí víc, než na kolik bylo sídliště naprojektováno, což je důsledkem výstavby dalších panelových domů, počet bytů dnes je 12359.

Do katastrálního území Bohnic spadá i bývalý ústavní hřbitov – zde jsou pochováni většinou zajatci různých národností z doby I. světové války. Hroby jsou zcela zarostlé, hřbitovní kaple vyhořelá a zdemolovaná, zdi pobořené. Za sto let prodělalo toto místo svůj zrod, rozkvět a zřejmě i také zánik. Jižní svahy spadající od bývalého ústavního hřbitova k Bohnickému potoku byly dříve vinicemi, které byly založeny snad již ve 14. století, mnohokrát byly vinice zničeny a mnohokrát obnoveny a před I. světovou válkou byly sadově upraveny pacienti Ústavu pro choromyslné, kteří se zde léčili prací v přírodě. Dodnes se ojediněle objeví stopa po cestách, terasách. Dostál zde v osmdesátých letech našel ještě několik keříků vinné révy (*Vitis vinifera*) (DOSTÁL, KŘÍŽ, 1989: 71). Tyto vinice jsou písemně doloženy v 17. století, kdy sahaly od Tříkrálky po Bendlovku (zaniklá cihelna) na kraji Bohnického sídliště.

Indikační skicy stabilního katastru nám napovídají, že v polovině 19. století byly plochy v okolí osady Bohnice zemědělsky využívány. V roce 1839 bylo tedy přibližně 30 – 40 % plochy zájmového území využito jako ovocné zahrady, 30 % jako pastviny a louky, 10 % jako vinice, 5 % byly lesy, zbytek pak byly zastavěné plochy, cesty a pole a těžko přístupná místa (příkré stráně). Náhorní plošina nad Černou roklí, na které je dnes vybudovaný archeopark, byla podle indikačních skic stabilního katastru v první polovině 19. století také využita jako vinice, což je dnes z vegetačního krytu prakticky nedoložitelné. Vinice byly podle této mapy i na části uměle vybudovaných teras na jižní straně Černé strže. Využití plochy na vinice, pastviny, zahrady nebo sady dokládá nejen mapa stabilního katastru, ale i pozůstatky

antropogenní výsadby dřevin na stráních spadajících k Podhoří. Na leteckých snímcích z roku 1938 je patrné, že nynější plocha archeoparku byla ornou půdou, ústí rokle bylo v té době osázeno ořešáky, které zde najdeme jako sedmdesáti až devadesátileté stromy dodnes. Podíl orné půdy, cest a zastavěné plochy byl přibližně stejný, vinice však postupně zanikly úplně a namísto vinné révy byly většinou vysazeny ovocné stromy a založeny zahrady. Na ortofoto snímku z roku 1938 je vidět i zastavěná místa, největším objektem byl rodinný dům, jehož poslední majitel se jmenoval Záboj. Tento dům byl poměrně veliký, rozkládal se na ploše cca 65 m² a byl obklopen zahradou o rozloze 1 až 2 ary; dům byl srovnán se zemí v sedmdesátých letech na podnět Botanické zahrady Hl.m. Prahy z důvodu rozšíření areálu.

Dynamika vývoje studovaného území prodělala zásadní změnu ve druhé polovině 20. století. Někdejší ráz krajiny, který navázal na vinařskou a sadařskou tradici, se změnil; zemědělská půda ztratila své využití a tam, kde nebyla zastavěna nebo parkově a jinak upravena, nastoupila sukcese zahlazující stopy lidské činnosti.

Padesátá léta 20. století nepřinesla podstatnější změny, jen vysazené stromy v sadech vzrostly (na ortofoto mapách jsou dobře rozeznatelné) a pole se spojila do větších celků. Malé zahrádky s domky, jejichž základy jsou dodnes patrné v horních partiích strání pod ulicí Eledrovou, vznikly patrně právě v tomto období. Půda byla stále ještě docela cenná a proto i půda horší bonity zde byla na přelomu a začátkem druhé poloviny využívána.

Sedmdesátá léta však byla pro vznik „nové divočiny“ přelomová – podíl orné půdy klesl na nulu, kontury zahrad a sadů – na ortofoto mapách v roce 1953 poměrně čisté – začaly být nejasné a rozostřené. Ostré začaly být naopak obrysy plochy sídliště. Podle stárí stromů, které jsou dnes například ve stráních pod ulicí Na Farkách, zanikly zde

zahrádky právě během šedesátých až sedmdesátých let, od té doby zde nebyla provedena žádná účelová výsadba.

Ortofoto mapa z roku 2003 nám ukazuje, že sukcese, která nastoupila v sedmdesátých letech, nestálo nic v cestě, antropogenní vlivy v údolních svazích ustaly téměř úplně, plochy mimo sídliště byly udržovány jen do té míry, aby to postačovalo rekreačním aktivitám místních obyvatel (sečená plocha archeoparku za ulicí U Pentlovky, třešňový sad za ulicí Pomořanská, kde byly po odumření starých třešní koncem devadesátých let 20. století vysazeny nové, výstavba bikrosové dráhy za ulicí U Pentlovky, atd.).

5.1.1 Antropogenní relikty

Bohnické stráně spadající k Podhoří jsou na antropogenní relikty poměrně bohaté. Zaměřila jsem se proto jen na území, vyznačené na orientační mapce studovaného území (viz kap 4.1) a zaniklou pískovnu, cihelnu, či navážky po stavbě bohnického sídliště jsem do výzkumu nezahrnula. I tam, kde bychom pro velkou svažitost terénu pozůstatky po lidské činnosti neočekávali, při bližším průzkumu nalezneme rozvaliny nebo spíš základy domů a chatek, systém teras a zídek zpevňujících kamenitý terén, torza proschlých ovocných stromů a další relikty. Ze studia map i terénního průzkumu zaměřeném na Černou rokli vyplynulo, že zde stály celkem tři domy, z nichž jeden byl rodinný dům, který (jak je již zmíněno v předchozí kapitole) byl obývaný ještě koncem šedesátých let 20. století. Zbylé dva domy byly spíš malými chatkami, které sloužily zřejmě zahrádkářům. Z nich zbyla jen rozšířená vyrovnaná místa ve svahu se zbytky základů nebo zarostlými schůdky. Není vyloučené, že ve stráni stály ještě další chatky, z důvodu neprostupnosti vegetace, která byla na některých

místech, toto nemůžeme zcela vyloučit. Na uměle vytvořené náhorní plošině, kde ještě v šedesátých letech stál výše zmíněný rodinný dům, dnes nalezneme vyrovnanou plochu a jen místy zbytky cihel a podezdívky plotu. Z rodinného domu zbyl jenom sloupek na rozvod elektřiny a příjezdová cesta k domu, kterou lemují dřevěné sloupy lamp s rozbitými plechovými cylindry.

Jak vyplývá z předchozího komentáře krajiny, z antropogenních reliktních na studovaném území převládají dnes nasucho naskládané terasy a zídky. V prostoru, kde na povrch vystupují skály, jsou terasy přerušované a navazují opět (i když často ne souvisle v té samé linii) na opačné straně výchozu. Terasy se neshodují přesně s vrstevnicemi, což bylo zjištěno při detailním průzkumu v terénu s GPS a následném porovnání výsledku s katastrální mapou (v měřítku 1:5 000). Tento fakt mohl být částečně způsoben i tím, že katastrální mapa nemusí být tak přesná jako naše výsledky, neboť při práci s GPS mají zanesené souřadnicové body odchylku jen 0,5 m. Nejen při studiu výsledků z měření, ale i při terénním výzkumu se nám však potvrdilo, že terasy a zídky nemusí nutně kopírovat vrstevnice.

Dalším výrazným antropogenním reliktem ve studované lokalitě Černé rokly je cesta vedoucí od sídliště údolím a uhýbající nad uměle vytvořeným rybníčkem do jižního svahu, kde přibližně kopíruje vrstevnici do vzdálenosti cca 150 m. Tato cesta sloužila do šedesátých let jako příjezdová cesta k rodinnému domu. Za plochou, kde dům stával, se cesta zužuje z cca 2 m na pěšinu širokou cca 0,5 m. Po 100 m i tato pěšina končí na místě, kde začíná neprostupný les, tvořený převážně duby a akáty. V údolí Černé rokly vede pěšina, která na několika místech potok překračuje a nakonec ústí v Podhoří u Vltavy na hlavní komunikaci spojující Podhoří a Staré Bohnice, tato pěšina je dodnes využívaná chodci.

Doposud byly zmíněny pouze relikty staré několik desítek nebo stovek let, starší antropogenní relikty jsou překrývány těmi novějšími, které využily, navázaly nebo se prostě jen navrstvily na ty starší. Tato nejsvrchnější vrstva, stará možná jen několik dnů či týdnů měsíců, je patrná na několika horních terasách Černé rokle, kde se na zbytcích základů chatek nebo zahrádek nachází malá skládka – útulek složený ze starých bot, lahví, pneumatik, rádia, matrací – to vše propletené lesklými pásky vytahanými z kazety. Sestoupíme-li po stráni ještě níž, na jedné z uměle vytvořených teras najdeme příhodné místo pro romanticky motivovanou chatu v jezerní kotlině (FOGLAR 1938), chata tu možná kdysi stála (její zbytky jsme zde ovšem nenašli), nyní zde jsou jen schůdky vedoucí z horní terasy, pod nimi dřevěná lavice, ze starého pahýlu stromu vysochaný totem – hlava indiána, pod lavičkou sekýra a vedle upravené ohniště ohraničené kameny s připraveným roštem na maso. Na jednom místě se tak navrstvily antropogenní relikty staré několik desítek let – možná staletí, jichž někdo nedávno využil při úpravě sezení u ohniště. Při dalším terénním průzkumu jsme zjistili, že totem je rozbitý a ohniště rozmetáno, přes místo se opět přehnala další síla, která nasměrovala vývoj jinam.

Obr. 5: Mapa antropogenních modelací terénu na vymezeném území v Černé rokle (kamenné zidky, terasy...)

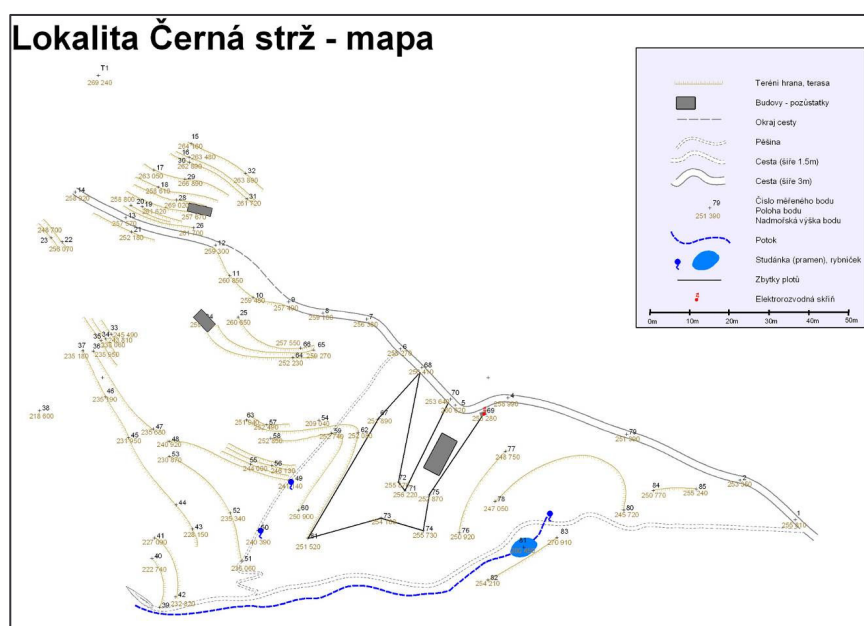

Foto. č. 1.: Pěšina vedoucí údolím Černé rokle kolem nasucho naskládaných teras

Foto č. 2: Zarůstající terasa se zbytky zdiva chatky, nyní využitá jako skládka

Foto. č. 3.: Zbytky teras ve stráni dříve využitě jako pastviny nebo vinice

Foto č. 4: Terasy v horní části Černé rokle (dříve pastviny, zahrádky nebo vinice) zarostlé pozvolnou sukcesí, nyní opět odlesněné

Foto č. 5: Bohnice – hroby v bývalém ústavním hřbitově

Foto č. 6: Bohnice – ústavní hřbitov – vyhořelá kaple

5.1.2 Výsledky mapování vegetace

Zájmové území v blízkosti sídliště Bohnice bychom mohli rozdělit do tří typů:

- 1) horní části svahů, které se již začínají narovnávat a pozvolna přecházet v lohnickou náhorní plošinu, byly v minulosti využity jako parcely na zahrádky, chaty, pole, sady ad
- 2) strmé stráně špatně přístupné a k obdělávání (pro velký sklon terénu a často i skalnatý podklad) nevhodné
- 3) území, které bylo sice natolik strmé, že se již nehodilo na pole, ale mohlo být, ať už bez antropogenní modelace anebo po zterasování, využito jako vinice nebo pastviny.

Pozůstatky stepních pastvin se místy zachovaly na svazích přístupných lidem nad Podhořím, na svazích Pazderek i nad Černou roklí (DOSTÁL, 1989: 40). Ještě před necelým stoletím tu byly pastviny dosti rozlehlé, ale když se po připojení okolních obcí a samot k hlavnímu městu přestalo pást, zarostly keři a později zbytky stepních pastvin zmizely při zalesňovacích akcích. Pozůstatky těchto pastvin – terasovité plochy jejichž stěny jsou zpevněny vyskládanými kameny – můžeme vidět právě např. na svazích Černé rokle.

Podle map stabilního katastru z roku 1839 se na příhodně položených jižních stráních spadajících z Bohnic k Vltavě pěstovala vinná réva. Zřejmě se tedy pěstovala i na části území Černé rokle. Půda je zde velmi kamenitá (kameny byly použity potom na zpevnění teras) a ne příliš úrodná. Pro pěstování vinné révy na takových strmých terasách je zpravidla nutné předem zúrodnit půdu, protože plochy na svazích jsou zpravidla silně erodovány a přesunem půdy při terasování částečně zbaveny ornice (HRABKOVSKÝ, 1974: 68). Díky jižní expozici byly zřejmě sklizně malé, ale zato kvalitní. V polovině 19.

století však byl do českých zemí zavlečen révokaz a trojské a podhořské vinice spolu s mnoha dalšími zřejmě vlivem této nákazy z velké části zanikly. Poté byly nahrazeny stepními pastvinami, užitkovými zahradami ad. Se sazenicemi révy k nám byly v počátcích vinařství zavlečeny i některé rostliny, které lze považovat za plevele vinic, protože jinde se prakticky nevyskytují a jejich areál se shoduje s areálem pěstování vinné révy, ze všech nejnápadnější je suchokvět roční (*Xeranthemum annuum*), naposledy byl pozorován před padesáti lety ve vinici Sv. Kláry a nad Salabkou (DOSTÁL, KŘÍŽ, 1989: 55), kde byly vinice vysazeny za vlády Karla IV.

Na prudších svazích roklí spadajících od Bohnic k Vltavě jsou půdy převážně kamenité a nehluboké, je to tedy vhodné prostředí pro tzv. suťový les, kde vévodí klen (*Acer pseudoplatanus*), jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*), lípa velkolistá (*Tilia platyphyllos*), jilm horský (*Ulmus scabra*), více v údolí roste vrba bílá (*Salix alba*) a jíva (*Salix caprea*). Především v údolí Černé rokle je poměrně velké zastoupení jilmů a zvláště při ústí potoka vytékajícího ze strže je asi 80 let starý jilm, který je v naší krajině kvůli sněti, jež v minulém století zahubila mnoho jilmů, velkou vzácností. Dobře vyvinuté smíšené listnaté lesy většího rozsahu leží v údolí Bohnického potoka, v Čimickém údolí horní části, v Drahaňském údolí a údolí Brnky. Mírnější svahy (např. náhorní plošina jižně od bohnického sídliště nad zoologickou zahradou) bývaly ještě před druhou světovou válkou využívány jako pastviny (DOSTÁL, KŘÍŽ, 1989: 71), v padesátých letech byly osázeny a dnes je hlavní složkou těchto lesů dub letní (*Quercus robur*), lípa srdčitá (*Tilia cordata*), borovice (*Pinus nigra*, *Pinus silvestris*), trnovník akát (*Robinia pseudoacaci*), modřín (*Larix decidua*), výjimečně jedle (*Abies alba*), tedy dřeviny většinou zde nepůvodní. V těchto druhotných lesích se vytvořilo i nová skladba podrostních bylin, v níž většinou chybějí běžné druhy tzv. hájové květen. Převládá zde lipnice

hajní (*Poa nemoralis*), hojně se zde šíří vrbovky, hluchavka skvrnitá (*Lamium maculatum*), jestřábník zední (*Hieracium murorum*), ad.

Z travnatých společenstev se na sledované ploše zachovalo jen málo porostů, které na písčitém substrátu vytvářejí souvislý biotop – písčitou step, najdeme ji například nad ohybem silnice nad usedlostí Salabka, ale kdysi se takové písčité stepi rozkládaly i jinde na náhorní plošině, donedávna např. u Pazderek, nad Černou roklí. (DOSTÁL, KŘÍŽ, 1989: 62), dnes se na většině těchto míst rozkládá bohnické sídliště. Na zbytcích písčitých stepí můžeme i dnes nalézt například pro tato území charakteristickou mateřídoušku úzkolistou (*Thymus serpyllum*), rozrazil rozprostřený (*Veronica prostata*), kavyl vláskovitý (*Stipa capillata*), ad.

Na březích Vltavy a podél potoků se místy ještě – přes zregulování a zmeliorování toků – zachovala původní květena. (DOSTÁL, KŘÍŽ, 1989: 64). V Černé roklí a při ústí Drahaňského potoka najdeme především ostřicové porosty. Povodně v roce 2002 však velmi změnilu podobu vltavských břehů v Podhoří, na první pohled je to patrné na stromovém patře, vltavská navigace tu byla roubená mohutnými topoly, které ale po povodni byly z velké části vyvráceny z kořenů nebo vykáceny.

Křovinaté lesní lemy tvoří přirozený přechod mezi stepí a stepními pastvinami (DOSTÁL, KŘÍŽ, 1989: 66). Na studovaném území můžeme těchto přechodů mezi výše zmíněnými společenstvy nalézt poměrně dost. Půda zde již není plně vystavena slunci, ale ještě není úplně zastíněna, a proto se vyvinulo společenstvo přechodného rázu. Na výslunných místech je nejhojnější naše domácí, obecně známá trnka (*Prunus spinosa*), rozsáhlé porosty trnky můžeme vidět např. na stráních nad Sklenářkou, nebo na stráních nad Podhořím, také skalnaté srázy spadající k Bohnickému potoku pozvolna zarůstají téměř neproniknutelnými křovinami tvořenými převážně trnkou.

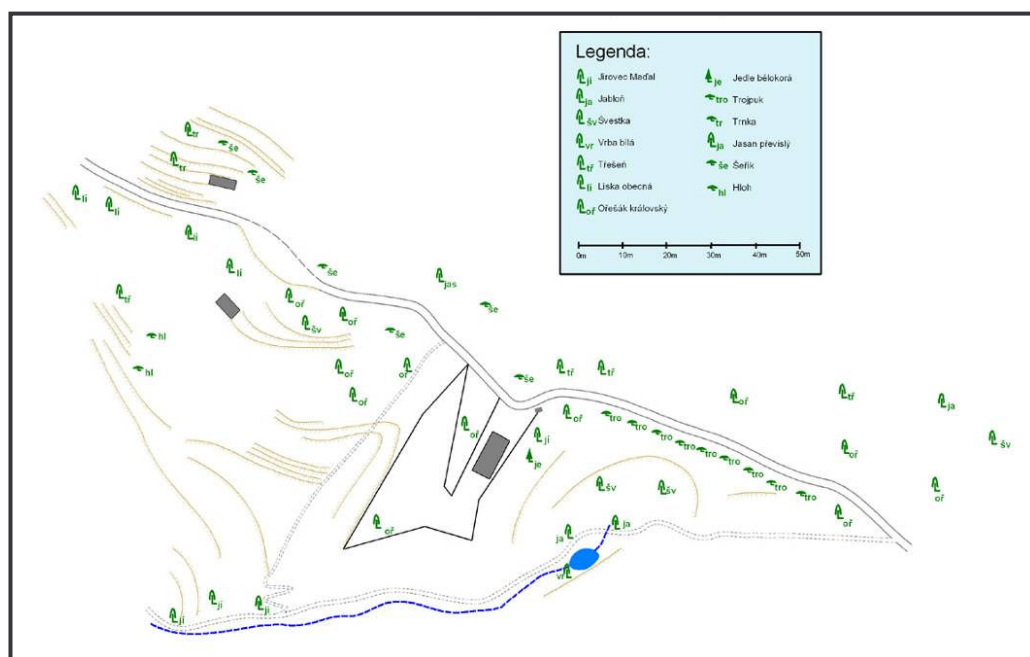
Ochránci přírody se sice snaží tyto svahy udržovat jejím vyřezáváním, ale příliš se to zatím nedaří. Na začátku století byly na mnohé stráně spadající od Bohnic k Vltavě vysázeny mahalebky (*Cerasus mahaleb*), které se na výslunných svazích rychle rozšířily a často zde v porostu křovin dominují (najdeme je např. na jižních stráních nad Sklenářkou a Salabkou, na stráních Černé rokle i jinde). Z ostatních keřů zde roste například ptačí zob (*Ligustrum vulgare*), svída krvavá (*Swida sanguinea*), dříšťál obecný (*Berberis vulgaris*), ad.

Hojně zastoupenou skupinou na plochách, které byly v minulosti obhospodařované člověkem, jsou antropofytní rostliny. Tato společenstva jsou vázána přímo na lidskou činnost a šíří se na místa, kde člověk odstranil původní vegetaci, což se v případě studované oblasti týká zejména zaniklých polí, zahrad, pastvin a vinic. Místa, která byla dříve poli (na ortofoto snímku viditelná ještě v polovině 20. století), byla většinou později oseta travou a nyní jsou udržovaná nebo je na nich šlapaný trávník. Na místech ve svazích Černé rokle, pod archeoparkem a pod ulicí Na Farkách, kde byly často ještě do osmdesátých let 20. století zahrádky, jsou specifické antropofytní rostliny navazující na okrasné či užitkové druhy, které zde člověk pěstoval. Můžeme zde tedy najít volně rostoucí kosatce, šeříky, dříšťály, zplanělé jabloně, ad.

Velmi výrazným indikačním prvkem dokazujícím osídlení člověkem jsou dřeviny. V lokalitě Černá rokle byly v první polovině 20. století v horní části vysazeny ořešáky (*Juglans regia*), stromy zde zůstaly na mnoha místech dodnes, mnohdy převyšují náletové dřeviny, které tu většinou rostou. Na místě, kde do sedmdesátých let stál v Černé rokli rodinný dům, roste asi čtyřicetiletá jedle (*Abies alba*) a několik jírovců (*Aesculus hippocastanum*). Nad uměle vytvořeným zahradním jezírkem, které zřejmě bylo součástí zahrady u domu, roste vrba (*Salix alba*), dvě jabloně (*Malus sp.*) a švestky (*Prunus domestica*),

stromy svým habitem ukazují na to, že v době, kdy rostly, měly dostatek světla, dnes jsou spodní větve odumřelé v důsledku stromového patra, které se zde po demolici domu a opuštění zahrady vyvinulo. Na pravém břehu potoka byly dříve ve stráni třešňové sady a zahrady se švestkami a jabloněmi, jak je patrné i na leteckém snímku ze třicátých a padesátých let. Z třešňového sadu a zahrad dnes ovšem zbylo jen torzo – několik proschlých stromů zarostlých náletovými dřevinami. Svažitější část terénu, kde předpokládáme (i podle leteckého snímku z roku 1953) že bylo několik zahrádek s chatkami, dnes najdeme uměle vysazené šeříky (*Syringa vulgarit*), které tu tvoří bohaté keřové patro spolu s mahalebkami (*Prunus mahaleb*). Mahalebky zde ovšem nemusí být antropogenního původu (ve smyslu záměrné výsadby jedinců přesně na daném místě), na území Troje a v Podhoří byly vysazované počátkem 20.století a od té doby se tu úspěšně spontánně šíří.

Obr. 6: Antropogenní výsadby dřevin na vymezeném území Černé rokle

Plocha studovaného území byla rozdělena do 34 mapovacích jednotek, které vystihují charakter vegetace a rozlišují terén na dva typy – antropogenní (A) a přírodní (P). Primárním účelem tohoto rozdělení není výčet přítomných biotopů, ale přesný popis lokality na základě terénního průzkumu.

Mapovací plocha č.1 – bikrosová dráha a pískovna, (A), dráha byla vybudována v osmdesátých letech 20. století, uměle zvlněný terén dráhy vede kolem místa, kde podle historických pramenů byla cihelna zaniklá pravděpodobně již na začátku 20. století, kolem dráhy rostou náletové dřeviny a ruderály.

Mapovací plocha č.2 – jasanový les na místě starého sadu, (A i P), starý sad (švestky, jabloně, ořešáky, třešně) je pozvolna přerůstán náletovými dřevinami, především jasanem, terén je zde místy rozdělen terasami.

Mapovací plocha č.3 – zbytky domu a zahrady (A), dům, který byl srovnán se zemí v sedmdesátých letech 20. století, stál na uměle vyrovnané plošině patrné dodnes, zahrada byla oplocena – sloupky a místy i plot jsou stále na místě.

Mapovací plocha č.4 – křoví a zbytky trávníků a záhonů po zahrádkách (šeřík) (A), patrné základy chat, liniové terasy, recentně mýcený porost náletových dřevin (trnka, planá růže, svída, jasan).

Mapovací plocha č.5 – teplomilné křoví (P) (trnka, svída, mahalebka).

Mapovací plocha č.6 – starý jasanový nitrofilní les, (A i P), terén je na jižním svahu z velké části zterasován, severní sklon svahu podobné úpravy nepovoluje.

Mapovací plocha č.7 – mladší jasanový nitrofilní les, (P).

Mapovací plocha č.8 – sídlištní ruderální trávník mladý, (A).

Mapovací plocha č.9 – šlapaný parkový trávník, (A).

Mapovací plocha č.10 – zaniklá zahrada, (A), zarostlá jasanovým náletem, tento nálet byl však několikrát mýcen ovšem poté opět spontánně obnoven.

Mapovací plocha č.11 – náletové dřeviny na haldě, (A), výsypka vznikla při stavbě sídliště, je porostlá mahalebkou, jasanem, svídou, trnkou.

Mapovací plocha č.12 – mladý jasanový nitrofilní les, (P).

Mapovací plocha č.13 – svah s prohlubní po zničené chatě či domku, nad ní teplomilné křoví a ruderalizovaná step, (P).

Mapovací plocha č.14 – křovoles (tento pojem není pro společenstvo zavedený, je převzatý z geobotanického slangu, zavádím ho sem jako pracovní a podle mého názoru výstižný pojem), tedy les s hustým bylinným a keřovým patrem s převážným zastoupením jasanu a hlohu, (P).

Mapovací plocha č.15 – step, (P).

Mapovací plocha č.16 – paseka po vysekaném křoví, (P).

Mapovací plocha č.17 – teplomilné křoví se starými duby, (P).

Mapovací plocha č.18 – teplomilné křoví, nejvýrazněji zastoupena mahalebka, trnka svída, líska, dřišťál, hloh, (P).

Mapovací plocha č.19 – step, (P).

Mapovací plocha č.20 – teplomilné křoví, (P).

Mapovací plocha č.21 – křovoles jasanu a hlohu, zbytky teras, (A).

Mapovací plocha č.22 - křovoles jasanu a hlohu, (P).

Mapovací plocha č.23 – starý jasanový les nitrofilní s potokem (P).

Mapovací plocha č.24 – teplomilné křoví (P).

Mapovací plocha č.25 – ruina vilky (A).

Mapovací plocha č.26 – zástavba (A).

Mapovací plocha č.27 – šlapaný parkový trávník s antropogenní výsadbou (kalina, jabloň, borovice černá, švestka) (P).

Mapovací plocha č.28 – zahrádky s chatkami, zděný dům, terasy (A).

Mapovací plocha č.29 – rodinný dům, zahrádka s chatou, sad (A).

Mapovací plocha č.30 – křovoles s převážným zastoupením jasanu, hlohu, javoru, mahalebky, trnky (P).

Mapovací plocha č.31 – ruderalizovaná step, teplomilné křoví (P).

Mapovací plocha č.32 – 2 domy – zdevastovaná usedlost Na Farkách se zpustlou zahradou sousedící s užívaným rodinným domem (A).

Mapovací plocha č.33 – zaniklé zahrádky, studna, nádrž na vodu, staré ořešáky, švestky, terasy (A).

Mapovací plocha č.34 – zaniklý sad, jihovýchodně orientované svahy osázené 50ti až 80tiletými ovocnými stromy, převážně třešněmi, na místech prudšího svahu je půda zpevněná terasami, sad je zcela zastíněn náletovými dřevinami (jasan, javor, akát, hloh, trnka) (A i P).

Podle parametrů nové divočiny jak byly definovány v kapitole 3.2, se pokusím lokalitu popsat a shrnout tak stručně předchozí zjištění:

1. způsob využívání před opuštěním : podle toho, na jakých plochách z hlediska předchozího využívání se společenstvo vyvinulo, můžeme hovořit o divočině:

- na opuštěných polích, loukách, pastvinách, v opuštěných ovocných sadech, případně zahradách a vinicích
- na místě zaniklých sídel

2. přírodní podmínky stanoviště: půdní, klimatické, geomorfologické; a potenciální přirozená vegetace i současná skladba vegetace – viz kap. 4.2

3. stáří společenstva, délka trvání nerušeného sukcesního vývoje na daném stanovišti: definovat společenstvo dle tohoto kritéria je poněkud problematické, protože na vymezeném území v Bohnicích – tzn. na několika set metrů čtverečních – je vegetace různého stáří podle toho, kdy bylo místo opuštěno, jak na něm bylo předtím

hospodařeno, atd., velice zjednodušeně bychom mohli říci, že stáří společenstva je od 40 do 80 let, ovšem na místech těžko přístupných (především na prudkých svazích spadajících od Bohnic k Troji a k Podhoří) lze jen těžko odhadnout, zda nerušený přírodní vývoj byl vůbec přerušen, možná však byly tyto strmé srázy využity ještě začátkem minulého století jako pastviny

4. dodatečné zásahy člověka: na konci ulice U Pentlovky u Černé rokle byla v polovině osmdesátých let zahloubena do terénu bikrosová dráha, která tak zakryla pozůstatky cihelny; zůstaneme-li na území Černé rokle, jedním z nejvýraznějších zásahů je demolice rodinného domu v horní části údolí; v horních partiích jižních svahů Černé rokle došlo v nedávné době (před několika měsíci až roky) k vymýcení několika metrů (až desítek metrů) čtverečních, byly tak odhaleny terasy, které byly dříve zarostlé náletovými dřevinami a křovinami

Obr. 7: Mapovací jednotky vegetace v Černé rokli a okolí

5.2 Vývoj krajiny – Velký háj a Hostivařský lesopark

5.2.1 Antropogenní relikt – Velký háj

Podle historických map byla dříve plocha Velkého háje zemědělsky využívána v podstatně větší míře než nyní. Obdělávaná půda na ortofoto mapě z třicátých let minulého století měla přibližně stejnou výměru jako na indikační skice z poloviny 19. století. V padesátých letech 20. století byla sice většina polí, luk a pastvin scelena a meze zanikly, ale plocha ležící přibližně uprostřed dnešního Velkého háje byla tou dobou stále ještě obdělávána. Po letech obhospodařování došlo až počátkem druhé poloviny 20. století k útlumu zemědělství a po vysazení lesa už se o území nikdo systematicky nestaral. Ač v okolí vyrostlo sídliště a počet obyvatel tedy mnohonásobně přerostl číslo z doby, kdy v okolí byly jen vesnice a usedlosti, intenzivní obdělávání půdy vystřídal nezájem (bráno z pohledu zemědělce). Ráz krajiny se zcela změnil, na místech, kde nebyla provedena výsadba, nastoupila sukcese, která už přibližně padesát let pomalu pohlcuje antropogenní výsadby a nahrazuje je náletovými dřevinami, které navazují a spojují části lesa, které byly dosud (sadem, loukou, cestou, mezí atd.) oddělené

Les má dnes cca dvojnásobnou rozlohu než v polovině 20. století, dříve byl Velký háj rozdělen na dva menší lesní celky, z nichž každý měl výměru o několika hektarech. Orná půda mezi těmito celky byla zalesněna přibližně v sedmdesátých letech a na ploše (uprostřed mezi dvěma velkými lesními enklávami), kde byl ovocný sad, dosud nebylo vysazeno nic, sad tedy pozvolna zaniká, ovocné stromy – převážně třešně (*Cerasus avium*) – stárnou a prosychají. Plocha dnešního Velkého háje tedy od šedesátých až sedmdesátých let postupně, ať už samovolnou sukcesí nebo řízeně, zarůstá.

Antropogenní reliкty zřejmě nejstarší a dosud v lese dobře čitelné jsou cesty křižující les a dodrřující linie zaniklých polí; a meze, které tvoří v terénu lesa výškové stupně. Recentnějším reliкtem jsou třešňové sady, které byly (podle ortofoto map i stáří stromů) vysazeny ve 40. až 50. letech 20. století.

V roce 1913 bylo za ulicí Novodvorská ve Velkém háji postaveno lesní divadlo, které je dnes také již „reliкtem“. U zrodu divadla stál statkář Welz, jemuž pozemek pod divadlem patřil, a krčský lékař Šimsa, který pod lesem zřídil sanatorium. Lesní divadlo bylo velmi známé, hrála zde i Česká filharmonie. V roce 1957 tehdejší národní výbor nechal divadlo zlikvidovat, aby ho nemusel udržovat (DOSTÁL, 2002: 15). Dnes je divadlo zcela zarostlé náletovými dřevinami, z původního vybavení zbylo betonové podium a půlkruhové hlediště zvolna se zvedající do stráně.

5.2.2 Antropogenní reliкty – Hostivařský lesopark

Vzhledem k tomu, že Hostivařský lesopark je ze všech územních celků, na které jsme se zaměřili, nejméně udržován, stopy po minulých lidských aktivitách jsou takřka nečitelné. Po halštatském hradišti (obrné valy jsou vyhlášené národní archeologickou památkou), které bylo na pravém břehu Botiče nad hrází, jsou dnes jen zbytky opevnění nad svahy spadajícími do údolí k potoku pozorovatelné pouze na jižním a západním obvodu (LUTOVSKÝ, SMEJTEK, 2005: 997). Opevnění má podobu mírné terénní vlny probíhající na louce soliterně osazené několika stromy a keři.

Dalším reliкtem jsou cesty z velké části dodrřující trasu, kudy vedly i na indikačních skicách, tj. v polovině 19. století. Síť cest se nezmenšila, jak tomu je například ve Velkém háji nebo v Bohnicích, ale naopak tím, že při parkové úpravě vznikly pěšiny a spojnice větších

cest, se zahustila, hlavní parkové cesty byly vyasfaltovány. Na místech, kde byla větší rozcestí (a možná i hranice pozemků), dodnes stojí na několika místech (obvykle v páru) letitý topol černý (*Populus nigra*).

5.2.3 Výsledky mapování vegetace – Velký háj

Na ploše Velkého háje dnes mají porosty převážně charakter umělých výsadeb, starých zanedbaných ovocných sadů a kyselých doubrav svazu *Genisto germanicae-Quercion*. V doubravách je v celé ploše dosti vysoká (10 %) účast avitálních dřevin, především dubů a modřínů, lokálně též bříz a habrů.

Vegetaci Velkého háje lze rozdělit na tři typy:

Starý stromový porost: byl zmapován již v roce 1839, z velké části se shoduje s místní potenciální přirozenou vegetací – břekovou doubravou (srv. Neuhäuslová a kol.), dominuje zde dub zimní (*Quercus petraea*), místy i vtroušený dub červený (*Quercus rubra*), dále je místy přimíšena zejména lípa srdčitá (*Tilia cordata*), javor klen (*Acer pseudoplatanus*), habr obecný (*Carpinus betulus*), vrba jíva (*Salix caprea*), borovice lesní (*Pinus sylvestris*). Územím Velkého háje vede teplomilný doubravní biokoridor tvořený přírodními fragmenty porostů. Tento biokoridor dále pokračuje na (PR) Chuchelský háj, (NPP) Barrandovské skály, Petřín, biocentrum Hradčany a dále pokračuje přes Stromovku a kaňonem Vltavy do PR Podhoří (<http://wgp.urhmp.cz/documents>).

Ovocné sady a zahrady: jsou zachyceny již na ortofoto snímcích z třicátých let minulého století, habitus ovocných stromů napovídá, že rostly za dostatečného přístupu světla, poté, co o sad přestalo být

pečováno a zarostl ruderaly a náletovými dřevinami, přestaly mít ovocné stromy dostatek světla a spodní větve odumřely; ve zpustlých sadech dnes kromě třešně (*Cerasus sp.*), slivoně (*Prunus domestica*) najdeme také např. třešeň ptačí (*Prunus aviculare*), hrušeň (*Pyrus sp.*), jabloň (*Malus sp.*). Z keřů byl zjištěn např. šeřík obecný (*Syringa vulgaris*), bez černý (*Sambucus nigra*), růže šípková (*Rosa canina*) či zlatice převislá (*Forsythia suspensa*), reliktem starého sadu je kromě torz ovocných stromů ještě místy zachovaný trávník který je pohlcován vysokými plevelely.

Původně pole a pastviny: na počátku druhé poloviny 20. století byly osázeny zde nepřírozenými dřevinami jako je např. modřín opadavý (*Larix decidua*), borovice černá (*Pinus nigra*), mahalebka (*Prunus mahaleb*), trnovník akát (*Robinia pseudoacacia*). Hojně vysazená je zde také dřevina spadající do společenstva místní potenciální přirozené vegetace: lípa srdčitá (*Tilia cordata*).

Velký háj celkově není tak udržovaným lesoparkem jako Hostivařský, jeho větší část byla osázena v době, kdy bylo stavěno sídliště v okolí ulice Novodvorská, tedy začátkem druhé poloviny 20. století. Nezdá se, že by od té doby bylo až na výjimky o tento lesopark pečováno, pokud budeme toto území nahlížet a zkoumat z hlediska fenoménu nové divočiny, najdeme zde bohatý materiál. Podle parametrů nové divočiny navržených na základě práce Lipského, jak byla popsána ve 3. kapitole, pokusím se shrnout zjištění o nové divočině na území Velkého háje následovně:

1. způsob využívání před opuštěním: podle toho, na jakých plochách z hlediska předchozího využívání se společenstvo vyvinulo, můžeme hovořit o divočině:

- na opuštěných pastvinách, polích, ovocných sadech, zahradách, cestách, mezích, (a dokonce i na místě zaniklého lesního divadla)

2. přírodní podmínky stanoviště: půdní, klimatické, geomorfologické; a potenciální přirozená vegetace i současná skladba vegetace (viz kap. 4.3)

3. délka nerušeného sukcesního vývoje na stanovištích opuštěných člověkem: 40–60 let, (kromě těchto stanovišť jsou na studovaném území i lesní úseky zanesené již na historických mapách z 19. století)

4. dodatečné zásahy člověka: po vysazení lesa na zaniklých polích a pastvinách v padesátých až sedmdesátých letech nedošlo až na malé výjimky na ploše Velkého háje k dodatečným zásahům. Dnešní stav je výsledkem ponechání území bez antropogenních zásahů, člověk zde přibližně od sedmdesátých let nepůsobí jako dominantní činitel.

5.2.4 Výsledky mapování vegetace – Hostivařský lesopark

V polovině 19. století byly (dle indikačních skic map stabilního katastru) bezprostředně kolem Botiče údolní nivy s typickou flórou a faunou. Na pravých prudších svazích nad nivami byly buď pastviny, louky nebo lesy, (které byly po napuštění přehrady z velké části zatopeny); tam, kde se sklon svahu začíná narovnávat, byla na indikačních skicích z roku 1839 zakreslena pole, která pokrývala celý dnešní lesopark na pravé straně Botiče. Byla využita všechna půda, která nebyla nepřístupná, podmáčená nebo na nevhodném terénu (skalnaté nebo hodně kamenité podloží).

Přibližně stejně jako v polovině 19. století vypadala krajina (síť cest, rozdělení polností atd.) na místě dnešního Hostivařského lesoparku v roce 1938. V roce však 1953 došlo (stejně jako na jiných lokalitách

popisovaných v této práci) ke scelení malých polí, na ortofoto snímku z roku 1953 prosvítají ještě přes zoraná pole zaniklé cesty a meze.

Ortofoto snímek z poloviny sedmdesátých let minulého století nám krajinu už představuje zcela změněnou, důvodem je především přehrada, která zaplavila údolní nivy a meandry. Ze zemědělsky obdělávané půdy se stal lesopark, plocha byla parkově upravena (vysazena převážně lípa, modřín, smrk, javor). Cesty původně využívané zemědělci začaly sloužit jako parkové pěšiny, postupně byly do parku dodány lavičky, zbudována dětská hřiště a na stromy, které jsou vzácné nebo svým výskytem nezvyklé, byly připevněny tabulky s jejich názvy.

I při pohledu na současnou ortofoto mapu můžeme rozeznat, kudy vedly před několika desetiletími cesty, síť parkových chodníků navázala na někdejší polní cesty. Nová divočina zde není příliš zastoupena, lesopark je složen ze zkulturněných stanovišť a zbytků původních zonálních biomů, iniciální a raná sukcesní stádia vegetace se zde vyskytují jen ojediněle a je pro ně většinou charakteristická krátkost trvání. Na jihovýchodním svahu nad přehradou jsou asi padesátileté porosty trnovníku akátu (*Robinia pseudoacacia*), borovice černé (*Pinus nigra*), lípy srdčité (*Tilia cordata*), na místech, která nejsou soustavně udržována se šíří nálety břízy bělokoré (*Betula pendula*), bezu černého (*Sambucus nigra*) ad. Na jižně ukloněných svazích s mělkou půdou ojediněle nalezneme fragmenty xerothermních trávníků. Při parkových úpravách zde byly vysazeny i některé exotické dřeviny, např. tsuga kanadská (*Tsuga canadensis*). Z celkové plochy asi 140 ha lesoparku je dnes 80 ha vysazených lesních porostů, 30 ha luk a 30 ha původních lesních porostů (především lemujících Botič a přehradu). O celý lesopark se stará organizace Lesy Hl. m. Prahy, včetně pozemků, které byly v devadesátých letech vráceny původním majitelům, jejichž předci zde hospodařili. Lesopark je na většině míst

udržovaný, na čerstvě posekaných trávnicích náhorních ploch nepatrně vystupují linie někdejších mezí polí zanesených i na indikačních skicách stabilního katastru.

Pravobřežní část Hostivařského lesoparku, na kterou jsme se zaměřili, můžeme rozdělit v zásadě na tři typy ploch:

- 1) Stráně strmě stoupající nad Hostivařskou přehradou jsou mechanizací hůř přístupné, zřejmě také z toho důvodu nejsou tyto plochy udržované tak, jako louky a lesní plochy v horní části parku. Stráně jsou z velké části zarostlé trnovníkem akátem (*Robinia pseudoaccacia*), který vytlačuje na tomto stanovišti přirozený dub letní (*Quercus robur*).
- 2) V horní části lesoparku na východně orientovaných stráních jsou lesní enklávy vysazené v době, kdy se tento lesopark zakládal, tedy v padesátých až šedesátých letech 20. století. Jedná se především o porosty lípy srdčité (*Tilia cordata*), modřínu opadavého (*Larix decidua*), javoru klenu (*Acer pseudoplatanus*) a borovice černé (*Pinus nigra*). Tento šedesátiletý les má mnohde velmi husté keřové patro (převážně bezu černého), les je pravidelně udržován.
- 3) Mezi vysazenými lesními celky (většinou ne většími než cca 150 x 150 m) jsou až na výjimky pravidelně udržované trávnickové plochy místy se soliterně vysazenými stromy, např. dub červený (*Quercus rubra*), jilm habrolistý (*Ulmus caprinifolia*), jilm vaz (*Ulmus laevis*), ad.

Celé území můžeme dle parametrů nové divočiny popsat následovně:

1. způsob využívání před opuštěním : pole, louky, pastviny – tedy nová divočina postagrárního typu

2. přírodní podmínky stanoviště (půdní, klimatické, geomorfologické):
viz kap. 4.4
3. stáří společenstva, délka trvání nerušeného sukcesního vývoje na daném stanovišti : nejmladší osazené plochy po založení lesoparku tj. cca 40 let, na více ukloněných stráních nad přehradou (tam, kde není uměle vysazená a následně rozšířená akátina) se nacházejí porosty zde přirozené, tudíž délka trvání nerušeného sukcesního vývoje ekosystému je značná
4. dodatečné zásahy člověka: po vysazení umělých porostů před několika desítkami let byl lesopark udržován a to především plochy zatravněné, které jsou několikrát do roka sečeny, na těchto zatravněných plochách byla před několika lety vybudována na dvou místech dětská hřiště.

Foto č. 7: Pozvolna zarůstající třešňový sad ve Velkém háji

Foto č. 8: Velký háj – zaniklá cesta dříve vedoucí kolem pole

Foto č. 9: Velký háj – zbytky jeviště lesního divadla s nápovědní budkou

Foto č. 10: Velký háj – les vysazený v 70-tých letech

6 Význam nové divočiny

*Je tak smutná, pročpak asi? Vidí staré zašlé časy,
vidí tváře, jak se mění, vidí něco, co už není.
Naopak to, co je věčné, to se nezdá výjimečné,
a poklady ve svém klidu zvětšují jen její bídu...*

(Jan Haubert)

Novou divočinu lze nahlížet kladně, když necháme sukcesi dělat co umí (a bude k tomu mít dostatečně velký prostor, ne jen několik metrů čtverečních), pozvolna se na místo vrátí druhy zde domácí, přírodě blízké nebo přirozené, které se možná v budoucnu stanou předmětem ochrany přírody a základem ekologické stability místního ekosystému. Nová divočina může být i laboratoří pro botaniky, v bujícím křoví objeví bohatší materiál než v pečlivě upraveném parku; může být objevem nového světa pro děti, které budou přírodě lépe rozumět, když se seznámí s přírodou člověkem neudržovanou, jenž má v sobě něco z opravdové divočiny, budou se v ní umět lépe pohybovat, nebudou se jí bát jako čehosi neznámého, co zanechává na kůži jen škrábance a skrývá neznámé nebezpečí. Zde už se dostáváme k tomu, jak lze nahlížet na novou divočinu z druhé strany: pokud budeme slepí k přínosům, které tento fenomén může poskytovat, může se nám zdát, že nová divočina není nic než jen neprostupné býlí, kvůli které krajina ztrácí i jednu ze svých výše popsaných funkcí – funkci estetickou. Apriori negativní postoj mohou mít i ochránci přírody, pokud chtějí zachovat ekosystém v jisté podobě. Takový uměle udržovaný ekosystém může být tedy buď relativně přirozený (který je do jisté míry spoluvytvářen lidskou činností) anebo čistě antropogenní (vysoký vklad lidské činnosti je pro fungování takového ekosystému nezbytnou podmínkou). Výsledkem takového postoje je umělé udržování vegetace v jistém stavu – zakonzervování

tohoto stavu a v důsledku nenechat novou divočinu aby převládala relativně přirozený nebo antropogenní ekosystém, nová divočina je potom může být brána jako cosi, co má na kulturní krajinu destruktivní vliv a co narušuje tradiční jemnou strukturu krajiny.

6.1 Černá rokle a okolí

V kapitolách 4 a 5 byla zodpovězena první výzkumná otázka týkající se této lokality, byly vzaty v úvahu přírodní poměry i vývoj krajiny. Ohodnotit novou divočinu na konkrétním místě je úkol nesnadný, jakékoliv hodnocení je vždy věcí subjektivní závislé na tom, kdo danou věc posuzuje, jaká kritéria jsou pro něho směrodatná atd. Podle mého názoru je nová divočina na území vymezeném na hranici Bohnic a Podhoří velice cenná. Přistupuji nyní k tomuto úkolu ne jen z pohledu člověka, který se o oblast zajímá z odborného hlediska botanického, geologického apod., nýbrž i z pohledu laika zajímavějšího se o přírodu a krajinu, v níž žije. Ten zde najde mnoho podnětů k zamyšlení, ať už jsou to kamenné zídky v Černé rokli nebo dobře patrné meze v její horní části, rybník s okolní antropogenní výsadbou, vysazené jírovce podél potoka v rokli a mnoho dalších zajímavých reliktních. Tyto relikty, které jsou dnes pomalu pohlcovány novou divočinou, mohou probudit zájem a snad i úctu ke krajině dnes obklopující sídliště po zjištění, že tato krajina v sobě skrývá rozluštění historie těchto míst i možnosti budoucího vývoje.

6.2 Hostivařský lesopark

V hostivařském lesoparku je, jak už bylo v řečeno, nové divočiny ze tří studovaných lokalit nejméně, až na výjimky byly stopy po převážně zemědělské minulosti setřeny. Sukcesi a vývoj směřující ke

klimaxu zde můžeme vidět jen v malých lesních enklávách, které nejsou udržované a kde jsou při pozornějším průzkumu patrné stopy zaniklých mezí nebo cest. Jinak je na většině území lesoparku nová divočina potlačována. I když zde tedy není zastoupena v takové míře, neznamená to, že by místo bylo méně hodnotné, jen není z pohledu nové divočiny tolik zajímavé jako například Černá rokle nebo Velký háj. V Hostivařském lesoparku nenajdeme (až na výjimky v blízkosti Botiče a přehrady) porosty přírodní nebo přirozené, nová divočina tu byla potlačena a zkulturněna.

6.3 Velký háj

Velký háj by mohl poskytnout tomu, kdo se zabývá fenoménem nové divočiny, bohatý materiál ke studování. Ve své podstatě se na území Velkého háje odehrává to, co můžeme pozorovat například v Sudetech, ovšem s tím rozdílem, že zde v blízkém okolí bydlí v panelových domech stovky až tisíce lidí, pro které háj znamená zelenou plochu v blízkosti bydliště, která je výsledkem dlouhodobého působení (nepůsobení) člověka na přírodu. Uvědomíme-li si historii této krajiny, může být pro nás tato lokalita příkladem, na kterém můžeme pozorovat, kam až sahá krajinná paměť a jak zde působí faktor času. Význam nové divočiny na území Velkého háje je podle mého velkým. Vznikla na zkulturnělém stanovišti, které však již několik desítek let nebylo nijak kultivováno. Nová divočina už zde většinou překročila iniciální a raná sukcesní stádia, stále však ještě není v klimaxovém stádiu, pokud by ale člověk nechal vegetaci svému dalšímu vývoji a zasahoval by jen sporadicky, výsledkem by mohl být přírodě blízký ekosystém, který by byl (také pro svou polohu nedaleko centra Prahy) velmi cenným.

7 Diskuse

7.1 Černá rokle a okolí

Jaký bude budoucí vývoj této oblasti? Pokud bude navazovat bez nějakých větších zvrátů podle současné linie, můžeme předpokládat, že sukcese za nějaký čas – několik desítek let – zahradí stopy v nynější vegetaci po antropogenních výsadbách (především ovocné stromy už jsou z větší části avitální), pro botanika bude ovšem i nadále rozpoznatelné, že v bylinném, keřovém i stromovém patře převládají druhy nepůvodní, že na místě chybí hájové byliny, apod. Antropogenní relikty typu teras, ruin usedlostí (např. usedlost Na Farkách), budou patrné déle. Jelikož majitelem větší části pozemků v Černé rokle a okolí je buď Česká republika potažmo Pozemkový fond ČR nebo hlavní město Prahy (tzn. zde opět z větší části Botanická zahrada hl.m. Prahy), není pravděpodobné, pokud ovšem od státu někdo pozemky nevykoupí, že zde nastanou nějaké větší změny. Pouze tři pozemky bezprostředně pod spodními zahradami domů v Eledrově ulici, jsou soukromých majitelů (zdroj ČUZK), je tedy otázkou, jak s nimi bude naloženo. Na jednom z těchto pozemků bylo v nedávné době zahájeno mýcení náletových porostů (viz foto č. 4), můžeme tedy jen hádat, jaké má majitel s parcelou, na tomto nepochybně lukrativním pozemku, úmysly. Zřejmě ale nastoupí postupná rekolonizace místní nové divočiny, která ze suburbií podobného rázu bude pomalu ustupovat. Nová divočina se zachová s velkou pravděpodobností na těch místech, která jsou pro rekolonizaci příliš nepřístupná (např. prudké svahy pod Bohnicemi).

7.2 Hostivařský lesopark

Výhled do dalších let Hostivařského lesoparku je podle mého názoru bez nějakých podstatných změn od stavu současného. Vzhledem k tomu, že území navazuje na chráněné území zvané Meandry Botiče a území samo slouží pro účely rekreace, není pravděpodobné, že by plocha byla zastavěna, vykácena nebo jinak podstatně změněna. Podle dosavadního vývoje se naopak zdá, že v lesoparku bude přibývat míst jako dětská hřiště, altány, lavičky, apod. Je otázkou, zda na prudších stráních spadajících k přehradě, na kterých teď jsou převážně akátiny, budou postupně vytlačovat přirozenou vegetaci, která zde místy zbyla, to bude záležet na místním managementu.

7.3 Velký háj

Krajina Velkého háje zobrazená na historické mapě z roku 1839 se až na detaily neliší od krajiny na ortofoto mapě z roku 1938. Velký háj, rozdělený, na dva celky byl obklopen poli, pastvinami a sady, územím probíhala síť cest tak, aby každý hospodář měl z hlavní cesty pokud možno přístup ke svému pozemku.

Padesátá léta 20.století přinesla zánik několika menších cest – nebyly již potřeba, pole nepatřila více majitelům, ale byla zabraná státním statkem. Nicméně byla stále obdělávaná, zřejmě někdy v té době byl přibližně uprostřed Velkého háje vysazen třešňový sad.

Ortofoto mapa z poloviny sedmdesátých let nám dovoluje nahlédnout (stejně jako ortofoto mapa z té doby z Bohnic), jak tu začínala vznikat „nová divočina“, síť cest stále ještě při pohledu shora prosvítá, patrné jsou také řady ovocných stromů, v té době asi pětadvacetiletých. Do území Velkého háje (dnešního, předtím to byla

plocha, na které byly pole a pastviny) se v sedmdesátých letech zakouslo sídliště (Novodvorská), sídliště zde definitivně ukončilo obhospodařování půdy a plochy, které teď ztratily svůj předchozí účel, byly osázeny lípou, modřínem, javorem ad. Malé plochy v bezprostřední blízkosti ulice Novodvorská byly rozděleny na zahrádky pro obyvatele sídliště.

V letech devadesátých byla převážná část Velkého háje (vyjma novodobé zástavby sídliště a zahrádek, které dnes působí zanedbaně a opuštěně) zalesněna. Dva lesní celky – (pojmenujme je pro zjednodušení a znázornění situace Západní a Východní), které už byly zaneseny na mapě z roku 1839, se propojily a vytvořily tak dnešní Velký háj. Ve Východním i Západním Velkém háji najdeme pro toto území částečně přirozená lesní společenstva – duby, habry, javory; ruderalní rostliny se zde vyskytují zřídka. Naproti tomu ve střední části Velkého háje, která postupně od sedmdesátých let tvořila „spojnici“ mezi Západní a Východní částí (tato střední část není nijak malá, celkově se Velký háj rozkládá na ploše cca 14 ha, přičemž zmíněné tři části tvoří přibližně třetiny), byla z větší části osázena lípou, modřínem, břízou, smrkem, třešňové sady byly ponechány bez údržby, keřové patro (šípková růže, černý bez, mahalebka) vytvořilo místy neproniknutelnou houštinu. Na neosázených plochách ponechaných přirozené sukcesi se náletem rozšířily druhy mnohdy uměle vysazené vedle (trnovník akát, hloh, bříza, planá třešeň, javor). Na ortofoto mapě z roku 2003 je stále ještě rozeznatelná síť cest, která zde byla na počátku sedmdesátých let, namísto zemědělců teď ale slouží výletníkům a – to především – majitelům psů.

Ve Velkém háji najdeme asi nejzřetelnější příklad „nové divočiny“ ze všech tří popisovaných lokalit a to bezprostředně vedle obytné zóny. Pokud se tedy pokusím zodpovědět otázku, jaká může být budoucnost tohoto místa, budu mít podle mého názoru největší prostor

k tomu, abych se mýlila. Může nastat více eventualit, které se mohou prolínat, popišme si alespoň některé z nich:

- situace bude nadále pokračovat jako dosud, výsadby z padesátých let, o které většinou není nijak pečováno, tudíž zarůstají náletovými dřevinami, by se mohly za několik desetiletí (snad staletí) začít přibližovat k přirozené vegetaci, která tvoří cca polovinu lesních porostů, zarůstající a staré ovocné sady zaniknou a postupně splynou s lesem, který je obklopuje, antropogenní relikty (jako např. meze zaniklých polí, zbytky lesního divadla) budou (především pro laika a nebotanika) opět zřejmě nejvýraznějším ukazatelem, že tato krajina má svojí minulost odlišnou od přítomnosti
- pěšiny vedoucí lesem na místě zaniklých polních cest lemované neprostupnými křovinami budou upraveny, zpevněny, sady budou obnoveny, lesní divadlo bude zbaveno náletových dřevin a les bude vybaven naučnými tabulemi o historii a přírodních poměrech háje
- zřejmě nejpravděpodobnější je střední cesta – kompromis mezi navrženými eventualitami, háj bude do té míry udržován, aby mohl být využíván k rekreaci, k procházkám, tedy aby byl průchozí, relikty (typu trosek lesního divadla) budou zabezpečeny, aby nemohlo dojít k žádným zraněním, v ovocném sadu (jakož i v lesích, kde byly vysazeny zde nepřirozené dřeviny) bude pokračovat sukcese

8 Závěr

Ve 20. století se klasická ochrana přírody snažila postavit ochranu přírody na vědecký základ. Podstatný byl tedy většinou výčet hodnotných druhů, které se na daném území nalézaly a nakolik bylo dané území neporušené. Zvykli jsme si dělit krajinu na hodnotnou (tu chráníme) a tu ostatní, ke které jsme lhostejní. V posledních letech se zdá, že ochrana přírody a krajiny začíná zahrnovat i místa, která jsou hodnotná nejen z hlediska přírody, ale i ta, která mají svojí paměť, ráz a genius loci. Začala se navíc prosazovat i ochrana míst, která byla člověkem delší dobu opuštěná, tudíž tam sukcese došla do zajímavého stádia – např. opuštěné lomy, vojenské prostory. Méně nápadné jsou plochy zpustlých zahrad, vinogradů, polí, hřbitovů nebo i naspů železnic. Jak se postavit k takovým místům, která se v případě mého výzkumu nacházejí nalézají přímo ve městě nebo na předměstí? Podle mého názoru se již částečně podařilo překonat v lidech pocit, že takováto opuštěná místa by měla být znovu cíleně zkulturnována (zrekultivována, jsou-li výrazně znehodnocena), nastupující sukcese, tj. ruderály, náletové dřeviny a jiné druhy negativně vnímané by měly být vykáčeny a vymýceny. Znamená to pro člověka přiznat těmto druhům jistou hodnotu a dívat se dále než jen do několika příštích let. Zkušenosti a výzkumy ukazují, že plochy ponechané přirozené sukcesi mají význam pro existenci ochránářsky zajímavých druhů, které v nich postupně najdou útočiště a pomohou zvýšit ekologickou stabilitu. Tento proces by byl v mnoha případech, kdy byla rekultivace uměle provedena, daleko pomalejší.

Podle mého názoru byly dvě lokality, které jsem zkoumala, tedy v Černé roklí a okolí a Velkém háji, částečně ponechány sukcesi ne proto, aby na nich bylo možné pozorovat, jak vzniká nová divočina a ta se v průběhu let a desetiletí (a staletí) mění v jiné společenstvo, které

je na daném místě přirozenější, ale spíš z částečné lenosti člověka, nedostatku peněz městské části nebo z podobných důvodů, které nám tak nevědomky daly možnost pozorovat ve městě fenomén nové divočiny. Dynamický systém, který na těchto dvou územích vzniká, by snad mohl být nějakým způsobem chráněn, ovšem ne formou požadavků a zákazů, ale spojením potřeby ochrany a využití místa. Pokud by lokality byly podrobeny soustavné péči, která by byla nějakým ústředním způsobem organizována, bylo by to spíš na škodu věci a porušilo by to spontánní vývoj, v němž nová divočina tvoří jedno stádium. Aktivní zacházení s přírodou, soužití na základě uznání její hodnoty bez ohledu na absenci účelového managementu, vytvoří v lidech pocit, že jsou její součástí a že tato krajina je jejich domovem.

Summary

Existence of the so called „new wilderness” in the Czech as well as in the European cultural landscape definitely presents an interesting discussion topic. This diploma thesis aims for describing suburban environment as a new type of landscape, its structure, dynamics and landscape memory. Three localities in the area of Prague were chosen as subject of the research, which were described mainly with the focus on biological components and results of interactions between man and nature. Special attention was paid to the segments of landscape with a secondarily weakened human influence, which were named „new wilderness”. Such places were assessed from the point of view of the present state, possibilities of further development and use of components of landscape memory.

The main studied locality was „Podhoří“ (cadastral area of Bohnice and partially Troja), where anthropogenic relicts such as terraces, walls, house basements, water sources as well as anthropogenic plantings were surveyed by means of GPS and marked in maps. The map of these anthropogenic elements helped us make comparison with the present state of the locality and achieve a more complex complementary viewpoint, where the subject of interest is nature without the former intensive influence of a man (without a preliminary evaluation, neither positive nor negative). In order not to distort the landscape phenomenon of the new wilderness by evaluating only one locality, other two localities within Prague were studied, which helped to conclude a more complex viewpoint on nature and suburban landscape, which is in contrast with some widespread schemes, mainly on genius loci relating only to harmonic landscapes.

Použité zdroje

Použitá literatura:

ČAPEK, K., 1929: *Zahradníkův rok*, Praha. pp. 109.

COLLIN, P. H., 1988: *Dictionary of Ecology and Environment*. Teddington Park, Peter Collin Publishing. pp. 198.

CULEK, M., a kol., 1996: *Biogeografické členění České republiky*. Praha.

DOSTÁL, F., 2002: *Zmizelá Praha - Z lesního divadla zůstalo jen torzo*. Večerník Praha 3.2.2002.

DOSTÁL J., KŘÍŽ J., 1989: *Přírodou pražské botanické zahrady*. PBZ, Praha. str. 5, 6, 8, 9, 24.

FORMAN, R.T.T., GODRON, M., 1993: *Krajinná ekologie*. Academia, Praha. str. 31-35.

FRIEDRICHOVÁ, M., 1973: *Praha 8 - Podhoří*. Sborník: Pražský sborník historický VIII., Praha. pp. 214, 215.

FOGLAR, J., 1938: *Chata v jezerní kotlině*. Praha.

GOJDA, M., 2000: *Archeologie krajiny - vývoj archetypů kulturní krajiny*. Academia, Praha. pp. 67.

HÁJEK, P., 2002: *Krajina zevnitř*. Praha. pp. 15.

HARDTLE, W., 1996: *On the theoretical concept of the potential natural vegetation and proposals for up-to-date modification*. Folia Geobot. Phytotax., Praha. pp. 30: 263-276.

HAUBERT, J., 2005: *Básně aneb Visací zámek podle Jana*. Brno. pp. 119.

HNÍZDIL, I., FULTNER, O., 1997: *Bohnice - Urbanistická studie, regenerace a dostavby*, in Architekt č. 22. Praha. pp. 33.

HRABKOVSKÝ, A., 1974: *Terasování svahů a využití teras pro pěstování vinné révy*, in Český vinař, ročenka Cechu českých vinařů

při České zemědělské společnosti v Mělníku a Litoměřicích, Neratovice. pp. 68-70.

KENDER, J. (2000): *Teoretické a praktické aspekty ekologie krajiny*. (MŽP, Praha), pp.150.

KENDER, J., 2005: *Návraty ke stromům, vodě a zemi aneb deset let péče o krajinu domova*. Praha, pp. 17, 22.

LAŠTOVKOVÁ, B., LAŠTOVKA, M., 2005: *Plány Prahy podle indikačních skic stabilního katastru (1840 – 1842)*. Archív hl.m.Prahy, Skriptorium.

LAŠTOVKOVÁ, B., KOŤÁTKO, J., 2001: *Pražské usedlosti*. Praha.

LIPSKÝ, Z., 1998: *Krajinná ekologie pro studenty geografických oborů*. Katedra fyzické geografie a geoekologie Přírodovědecké fakulty UK, Praha.

LIPSKÝ, Z., 2007: *Nová divočina v kulturní krajině?* Katedra fyzické geografie a geoekologie Přírodovědecké fakulty UK, Praha., pp. 1, 7.

LUTOVSKÝ, M., SMEJTEK, L., 2005: *Pravěká Praha*. Praha, pp. 990, 997.

MATOUŠEK, V., 2006: *Třebel – obraz krajiny s bitvou*. Praha, pp. 30.

MÍCHAL I. (2005): *Divočina jako kulturní objekt*, in *Sedmá generace* (Společensko ekologický časopis), 1/2005, pp.5.

MOLDAN, B., 2001: *Ekologická dimenze udržitelného rozvoje* (UK v Praze), pp.85.

MHMP (2004): *Pražský dopravní zeměpis - svazek 3*, pp.27.

MÜLLER, W., (1894): *Winterreise*, (Leipzig), pp.142.

NEUHÄUSLOVÁ, Z., a kol., 1998: *Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky*. Praha, pp. 52, 90, 180, 184.

NOVOTNÁ, D., (2001): *Úvod do pojmosloví v ekologii krajiny* (MŽP, Praha), pp. 72, 152.

OSMIČKA - měsíčník vydávaný Úřadem MČ Prahy 8, číslo - červenec 2006, pp.9.

PETŘÍČEK, V., PLESNÍK, J., 2002: *Biokoridory. Vize a realita*. In Tvář naší země. Krajina domova. II.ročník konference, Svazek 6 – Rehabilitace krajiny. Studio JB, Praha, pp. 26-31.

SÁDLO, J., STORCH, D. (2000): *Biologie krajiny - biotopy České republiky* (Nakladatelství Vesmír, Praha), pp. 9..

SÁDLO, J., POKORNÝ, P., HÁJEK, P., DRESLEROVÁ, D., CÍLEK, V. (2005): *Krajina a revoluce*. (Malá Skála, Praha), pp. 15.

SKLENIČKA, P., (2003): *Základy krajinného plánování*. Praha. pp. 135.

STORCH, D., MIHULKA, S., (2000): *Úvod do současné ekologie* (Praha), pp. 87, 88.

ZELINKA, T. Č., 1955: *Pražská předměstí*. Praha.

Ilustrace:

František Polívka

Legislativní prameny:

Zákon č. 114/1992 Sb., O životním prostředí

Internetové prameny:

<http://www.businessworld.cz/>, 1.3.2007, HOUSER, P.: *Jak funguje nová divočina*.

<http://www.krajina.kr.-stredocesky.cz/>, 8.11.2006

<http://www.mhmp.cz/>, 2.3.2007

<http://www.ochranaprirody.cz/>, 8.11. 2006

<http://www.revprirody.cz/>, 24.4.2006

<http://www.oldmaps.geolab.cz/>, 5.5.2007

<http://wgp.urhmp.cz/>, 13.4.2007

Mapy:

KŘÍŽ, J., (1979): *Geologická mapa pražského území*, měřítko 1 : 50000, Praha.

Kartografické vydavatelství Žaket, (2001): *Praha – plán města*, měřítko 1 : 20000, Praha.

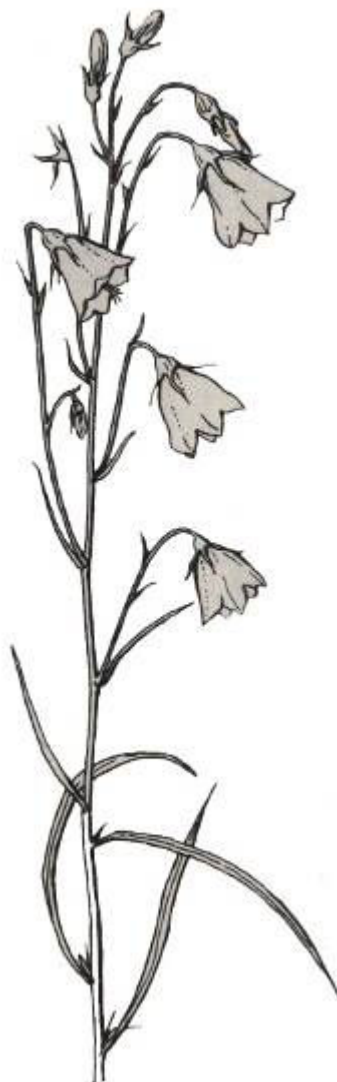
NEUHÄUSLOVÁ, Z., a kol.(1998): *Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky*, měřítko 1 : 500 000, Praha.

Útvar hl. architekta města Prahy, (1996): *Mapa zahrad, parků a usedlostí na území velké Prahy 1790 – 1840*. Praha.

Použitá zkratky

AOPK ČR	Agentura ochrany přírody a krajiny
ČR	Česká republika
ČÚZK	Český ústav zeměměřičský a katastrální
GIS	Geografické informační systémy
GPS	Global position system
CHKO	Chráněná krajinná oblast
IUCN	World Conservation Union
NP	Národní park
PR	Přírodní rezervace
VKP	Významný krajinný prvek

PŘÍLOHY

Příloha I: Historické mapy lokality Černé rokle a okolí

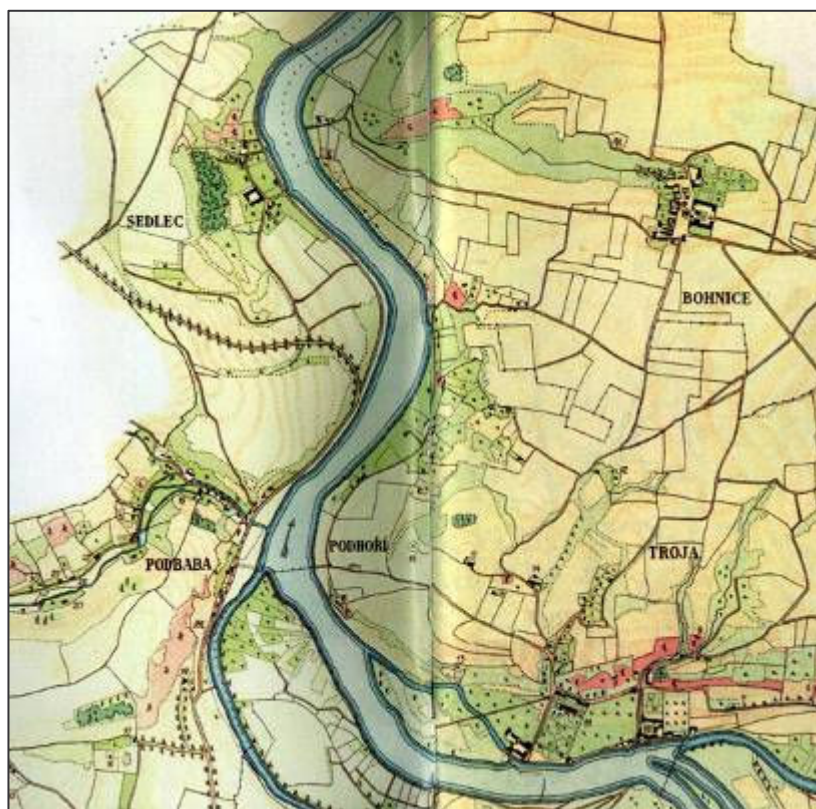
Obr. 8: 1780 – Mapa I. vojenského mapování

Obr. 9: 1850 – Mapa II. vojenského mapování

Obr. 10: 1790 – 1840 – Mapa zahrad, parků a usedlostí

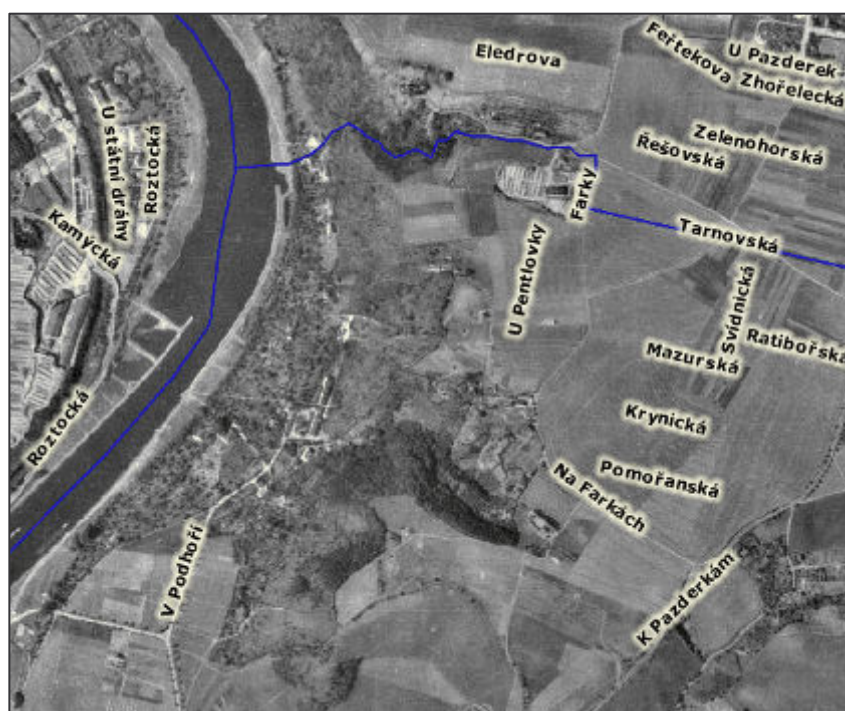

Obr. 11: 1839 – Mapy stabilního katastru

Příloha II: Ortofoto mapy lokality Černé rokle a okolí

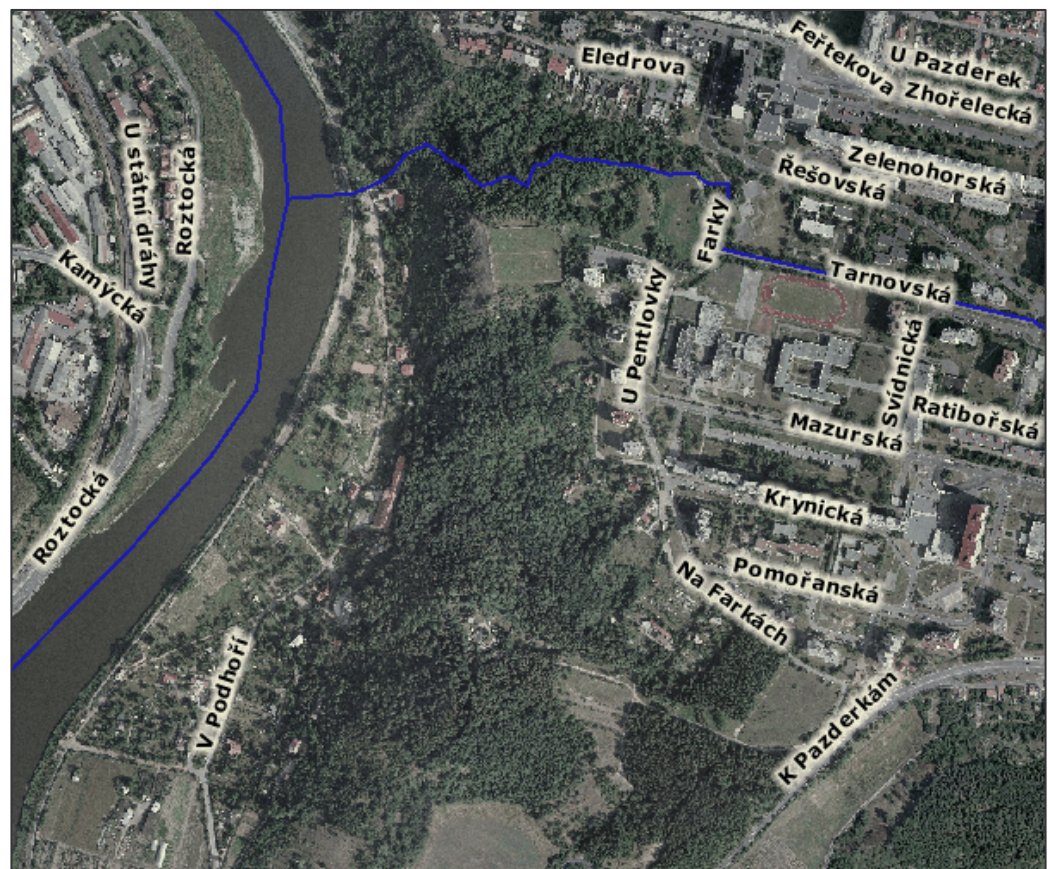
Obr. 12: Ortofoto mapa 1938

Obr. 13: Ortofoto mapa 1953

Obr. 14: Ortofoto mapa 2003

Příloha III: Historické i současné snímky z lokality Černá rokle a okolí

Obr. 15: 1980 – pohled na sídliště Bohnice od Baby

Obr. 16: 1973 – dům v horní části jižní strany Černé rokle, který byl srovnán se zemí – majitel Záboj

Obr. 17: 1975 - Chata pod ulicí Na Farkách – majitelé Růžičkovi

Obr. 18: 2007 – současný stav objektu z obr. 17

Obr. 19: 2007 – udržovaný psí hřbitov naproti zdevastovanému ústavnímu hřbitovu

Obr. 20: 2007 – ústavní hřbitov

Příloha IV: Ortofotomapy lokality Hostivařský lesopark

Obr. 21: Ortofotomapa 1953

Obr. 22: Ortofotomapa 2003

Příloha V: Ortofotomapy lokality Velký Háj

Obr. 23: Ortofotomapa 1938

Obr. 24: Ortofotomapa 2003

Příloha VI: Černá rokle

Obr. 25: mapa antropogenních modelací terénu

Lokalita Černá strž - mapa

